

Lenin'e Göre Ulusal Sorun ve Türkistan National Question and Turkistan According to Lenin

Alaeddin YALÇINKAYA ¹
Ümit Yaşar SÖNMEZ ²

Strategic Public Management Journal
Volume 10, Issue 17, pp. 137-161
December 2024
DOI: 10.25069/spmj.1448638
Research Article/Araştırma Makalesi
Received: 07.03.2024
Accepted: 18.04.2024
© The Author(s) 2024
For reprints and permissions:
<http://dergipark.gov.tr/spmj>

Öz

Marksizm'in Avrupa şartlarında bir anlamda dışlanmış olduğu ulusal sorun, çok uluslu Rusya'da Lenin'in hedeflediği sosyalist devrime giden yolda çözülmesi gereken öncelikli olanlardan biriydi. Bu sorunun çözümü, devrimin nihai hedefi olan sosyalist enternasyonalizm idealinin Rusya ölçeğinde bir sınanması olacağından, başarılı olması durumunda küresel barış için de orijinal bir çözüm imkânı ortaya konmuş olacaktı. Çalışmada, ulusal sorunun özellikle ulusların kendi kaderini tayin hakkı kapsamında hangi temel varsayımlarla ele alındığı Türkistan halkları açısından tahlil edilmektedir. Bolşevik Devrimi öncesi ve sonrasında ulusal sorunla ilgili Lenin'in görüşleri analiz edilerek, teorik düşüncelerini hayata geçirme fırsatı yakalamış bir lider olarak düşüncelerinde meydana gelen dönüşüme de temas edilmektedir. Makalede Lenin'in kendi yazıları yanında konuyla ilgili diğer çalışmalar da kullanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Lenin, Ulusal Sorun, Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı, Türkistan

Abstract

The national question, which Marxism had in a sense excluded due to the conditions in Europe, was one of the priority problems to be solved on the road to the socialist revolution targeted by Lenin in multinational Russia. Since the solution to this problem would be a test of the ideal of socialist internationalism, which was the ultimate goal of the revolution, on a Russian scale, if successful, an original solution for global peace would be presented either. In the study, we try to evaluate the basic assumptions with which the national question is addressed, especially within the scope of the right of nations to self-determination, in the context of the peoples of Turkestan. By analyzing his views on the national question before and after the Bolshevik Revolution, the transformation in the thoughts of Lenin, a leader who had the opportunity to put his theoretical thoughts into practice, is revealed. In addition to Lenin's own writings, other studies on the subject are also used in the article.

Keywords: Lenin, National Question, the Right of Nations to Self-Determination, Turkistan

¹ Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, alaeddinyalcinkaya@gmail.com ORCID ID: 0000-0001-5553-0314.

² Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü uysonmez@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-8381-5103.

GİRİŞ

Ulusal kimlik aynı zamanda ulus devletin temel unsurlarından olup egemenliğin de niteliğini etkilediğinden kimlik konusu, siyaset biliminin önemli alanlarından birini oluşturmaktadır. İdeolojik temelli devletleşme sürecinin öncülerinin ulusal kimlik konusundaki fikirleri, siyasal kurumlaşmanın temelini oluşturmuştur. Makale konusu olan Lenin'in bu konudaki düşüncelerinin reel politik bir sürecin mi yoksa fikri analizlerin mi ürünü olduğu ayrı bir konudur. Bununla beraber sosyalist ideolojinin gelişim sürecinde Lenin, konuyu bu çapta ele alan ilk düşünür ve uygulayıcılardandır. Nitekim Marks ve Engels'in sosyalist anlayışında kimlik merkezli ulusal sorun hiçbir zaman önemli bir konu olarak değerlendirilmemiştir. Toplumu ve toplumsal sorunları burjuva-işçi diyalektiği üzerinden açıklamaya çalışan Marksizm, sosyalist ideolojiyi dünyadaki tüm işçi sınıfının birlikte hareket etmesi ideali olan enternasyonalizm üzerine kurguladığı için bu anlayışta kimlik siyasetine yer yoktu³. İşçi sınıfının önderliğinde gerçekleşecek devrimle sosyalizmin hüküm süreceği yeni dünyada ekonomik gücüne ulaşmış ve sömürü düzeninin prangalarından kurtulmuş ulusların ulusal dürtülerinin ortadan kalkacağı varsayılmıştı. Marks'ın "Komünist Manifesto"da dile getirdiği gibi "işçinin vatanı yoktu" (Marks ve Engels 2018: 73). Daha doğrusu Marksist ideoloji, emeği sömürülen işçi sınıfının önceliğinin ve mücadelesinin milliyeti değil, ekmeği olduğunu, yani emeğinin karşılığını alma çabası olduğu fikrini benimsemiştir. Şüphesiz ulusal hassasiyetleri görmezden gelmenin en önemli nedenlerinden birisi de Avrupa'nın, özellikle Merkez Avrupa'nın o tarihlerde imparatorluk-ulus devlet dönüşümünü büyük ölçüde tamamlamış olmasıydı. Çok uluslu imparatorluklar tam anlamıyla Avrupa'dan yok olmak üzereydi⁴.

Lenin'in cephesinde ise durum çok farklıdır. Kendi ifadesiyle bir "halklar hapisanesi" olan Rusya coğrafyasında farklı din, dil, kültür ve kimlik hassasiyeti olan onlarca halk yaşamaktaydı. Ulusal mücadelelerine yoğun bir şekilde devam eden bu ulusları Bolşevik ideallerine ve idaresine ikna etmek için öncelikle onları tatmin edecek bir kimlik siyasetinin ortaya konulması gerektiğine inanan Lenin, deyim yerindeyse Marksizm'de ulusal sorunun çözümünü tartışmaya açan ilk ve en kapsamlı kişi olmuştur. Zira Çarlık yönetimi altında ezilen bu uluslar Avrupa'daki ulusların sahip olduğu demokratik haklardan mahrumdu. Lenin'in özellikle devrimden önceki söylemleri incelendiğinde sosyal demokrasi kavramına yapılan kayda değer vurgusu bu ezen-ezilen uluslar ilişkisi üzerine inşa edilmiştir. Ekim 1917'de devrim gerçekleştiğinde ulusal sorunla ilgili Lenin tarafından yazılan yazı, mektup, konferans ve konuşma metinleriyle önemli bir külliyat oluşmuştu. Lenin'in burada dile getirdiği düşünceleri incelendiğinde onun kimlikle Marksist teoriyi uzlaştırma çabasında olduğu dikkat çekmektedir. Bu çaba, Marksizm geleneğinde analiz edilmeye değer bir teori-pratik karşılaştırmasını da mümkün kılmaktadır. Özellikle Marksist ideolojinin temel prensiplerinden beslenen bir tutarlılığı ortaya koymaya çalışırken Rusya'nın iç dinamiklerinden kaynaklanan yerel sorunlara karşı da kendi orijinal bakış açısını inşa edebilmiş olması Lenin'in ulusal sorunla ilgili fikirlerini araştırmaya

³ Marksist teoride Marks ve Engels'in Lenin gibi sonraki teorisyenler tarafından ulusal sorun kapsamında referans alınan fikirleri İrlanda-Britanya ilişkisi bağlamında federalizm ve ulusların kendi kaderini tayin hakkı konularıyla ilgili düşüncelerden ibaretti ki bu konu bile enternasyonalizmin gerçekleşeceği bir dünyada sorun olmaktan çıkacak bir meseleydi. Bu bağlamda Lenin, ulusların kendi kaderini tayin hakkı ile ilgili kendi görüşlerini savunurken Marks'ın sonradan değişen düşüncesini yani İrlanda'nın self-determinasyon hakkını desteklemesini referans göstermeyi de ihmal etmemiştir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bu referanslara atıfta bulunulacaktır.

⁴ Ulusal sorun Avrupa'daki son imparatorluk olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda yaşanmaktaydı. İmparatorluğun 1918 yılında Avusturya ve Macaristan olarak iki ulus devlete dönüşmesiyle ulusal sorun önemli bir gündem maddesi olmaktan çıkmıştır. Lenin'in eserlerinde buradaki sorunun çözümüyle ilgili ortaya konulan yaklaşımlar önemli bir ideolojik tartışma konusu olarak ele alınmıştır. Onun eserlerinde Avrupa ile ilgili gündeme getirilen diğer konular ise Birleşik Krallık ve İrlanda emperyalist ülke-sömürge ilişkisi ile Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki Balkan uluslarının self-determinasyon ilkesi bağlamında desteklenmesiydi.

değer kılmaktadır. Bu kapsamda çalışmada öncelikle Lenin'in ulusal sorunla ilgili geliştirdiği ve özellikle Rusya özelinde, ancak genel anlamda sosyalist düşünceye de mal etmeye çalıştığı paradigmanın temel prensipleri açıklanmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın diğer bölümünde ise Çarlık Rusya'sının son dönemlerinde (hemen hemen son 50 yılında) işgali tanımlanan, ancak ulusal mücadelelerin devam ettiği Türkistan coğrafyasındaki halkların, Lenin'in ulusal sorunla ilgili fikirlerinde nasıl değerlendirildiği ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu bölümün amacı, Lenin'in ulusal sorunun çözümüyle ilgili düşüncelerinde uluslar özelinde bir ayırım veya kategorileştirme yapılabildiğini, varsa bunun hangi ideolojik ve teorik temellere oturtulmaya çalışıldığını ortaya çıkarmaktır.

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılarak söylem analizi yapılacaktır. Lenin'in tüm konuşma, makale ve mektuplarının toplandığı Collected Works külliyatı kronolojik olarak taranarak ulusal sorun, ulusların kendi kaderini tayin hakkı ve federasyon düşüncesi ile ilgili söylemleri analiz edilecek, söylemlerde yaşanan dönüşümün nedenleri ülkenin içinde bulunduğu tarihsel şartlar göz önüne alınarak ortaya konmaya çalışılmaktadır. Kısıtlı bir şekilde teori-pratik ilişkisindeki çelişkilere de değinilmiş olsa da çalışmanın ilgilendiği dönem Lenin dönemi olduğu için buna ilişkin analizin Stalin dönemiyle ortaya konmasının daha sağlıklı olacağı değerlendirilmiştir. Zira Lenin 1922 yılında geçirdiği ilk felçle birlikte bir anlamda siyasi pratikten uzak kalmaya başlayarak Stalin devreye girmiş, 1924 yılının başlarında da hayatını kaybetmiştir. Lenin'in fikir ve söylemlerinden önemli bir kopuşu temsil ettiğinden Stalin dönemi bu çalışmanın sınırları dışında tutulmuştur. Öte yandan Lenin'in belirtilen külliyatı dahil konuyla ilgili bütün yazılarının ve kaydedilmiş konuşmalarının değerlendirilmesi ve tartışılması, doğal olarak bu makalenin sınırlarını aşmaktadır.

1. LENİN VE ULUSAL SORUN

Lenin, Marksist ideolojiyi Rusya toplumlarına uyarlamaya çalışırken iki temel sorunla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bunlardan ilki Rusya'nın çok geniş coğrafyasındaki halkların Marksist teoride öngörüldüğü şekilde sosyalist devrimi gerçekleştirecek bir kapitalist düzeye ulaşmamış olmasıydı. Sanayinin daha yoğun olduğu Avrupa Rusya'sında nispeten bir proleter sınıf söz konusu idiysen de daha kuzeye Sibiryaya ve doğuya Türkistan'a doğru gidildikçe modern kapitalizmin bu bölgelere uğramadığı görülmekteydi. Yani Rusya'nın büyük çoğunluğu köylü ve tüccar topluluklarından oluşuyordu. Lenin, devrimle ilgili bu olmazsa olmaz koşul için Rusya'ya özgü bir anlayış geliştirdi. Devrim için proleter sınıfın güçlendiği kapitalist gelişimin önemini göz ardı etmeden, bu aşamaya gelmemiş toplumlarda da devrimin mümkün olabileceği, bu aşamayı beklemenin gerekmediği fikrini ortaya attı (Mann 2017: 201; Yalçınkaya 2004: 68). Devrime giden yolda aradaki bu boşluk devrimle, proleter diktatörlükle yönetilmesi, halkın geri kaldığı bu kapitalist düzeye devletin yönlendirmesiyle kısa sürede ulaşılması ve devrimin nihai hedefi olan sosyalizme ulaştıktan sonra devletin de işlevini ve aynı zamanda ömrünü tamamlaması öngörülmüştür.

Çözülmesi gereken diğer önemli sorun ise proleter sınıf bilincinin olmadığı bu coğrafyada ulusların ulusal aidiyetlerini nasıl temsil etmeleri gerektiğiydi. Bu da ulusal sorun başlığı altında ele alındı⁵. Bu sorunun

⁵ Lenin ulusal sorunla ilgili 1913'de yazdığı "The National Programme of the R.S.D.L.P." adlı makalesinde, ulusal sorunun Marksist anlayışla nasıl ele alınması gerektiğiyle ilgili çalışma yapmak üzere Avrupa'ya gönderilen Stalin'in 1913 yılında yazmış olduğu "Marxism And National Question" adlı çalışmaya atıfta bulunarak bunun öneminden bahsetmiştir (Lenin, 1913a). Stalin'in belirtilen çalışmasında da ulusun tanımı, tarihsel gelişimi ve Marksizm'deki anlamıyla ilgili Bolşevik literatürde önemli bir yeri bulunmaktadır (Stalin, 1913).

tartışılması, çözüm önerilerinin değerlendirilmesi çok hassas dengeleri gözeterek özellikle her anlamda olumlu beklentiler içine giren ulusları ürkütmeden, yani rejim karşıtlığını doğuracak söylemlerden imtina ederek yapılması gerekiyordu. Bir diğer ifadeyle sorunun bir yandan ulusları tatmin edecek bir ulusal içerikle, diğer yandan da milliyetçiliği beslemeden çözülmesi önemliydi. Dolayısıyla Bolşeviklerin görevi “Sosyalizm uğruna devrimci mücadeleyi ulusal soruna ilişkin devrimci bir programla birleştirmektir” (Lenin 1915: 408). Zira Marksist ideolojide olduğu gibi, belki orada olduğundan daha vurgulu bir şekilde Bolşevik devrim literatüründe de milliyetçilik gericiliğin diğer adıydı ve burjuvayı temsil eden bir düşüncedydi. Henüz devrim gerçekleşmeden benimsenen ve dillendirilen bu yaklaşım devrimin gerçekleşip Sovyet rejiminin kurulmasından sonra da yoğun bir şekilde sahiplenilerek Bolşeviklerin en istikrarlı söylemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Lenin’in ulusal soruna dair görüşleri incelendiğinde onu milliyetçilik kavramıyla birlikte ele aldığı, bu soruna yaklaşırken milliyetçilik çekincesinin tehdidi altında çözüm bulmaya çalıştığı hissiyatı göze çarpmaktadır:

“...Ulusal sorunun artık Rus kamusal yaşamının sorunları arasında öne çıktığı açıktır. Gericilerin saldırgan milliyetçiliği (karşı-devrimci burjuva liberalizminin özellikle Büyük-Rus, ama aynı zamanda Polonyalı, Yahudi, Ukraynalı vb. mensupları, yani parti programını ihlal edecek kadar ileri gitmiş olan Büyük-Rus olmayan sosyal-demokratlar), ulusal soruna şimdiye kadar yaptığımızdan daha fazla ilgi göstermemizi zorunlu kılıyor” (Lenin, 1913b: 19).

Lenin, ulusal sorunu Marksist anlayışla ilişkilendirmek, teorik bir bağlam kurmak amacıyla öncelikle bu hususu kapitalizmle ilişkilendirme çabasına girmiştir. Ona göre ulusal sorun iki farklı aşamada⁶ kapitalizmin ilgi alanına girer. Bu aşamaların ilkinde ezilen uluslar (aslında burada kastettiği özellikle işçi sınıfıdır) ulusal bilinçlenme sonrasında emperyal uluslara karşı bir hak arama mücadelesine girerler. Bu aşama ezildiklerinin, sömürüldüklerinin farkına varıldığı aşamadır. Bu mücadele, kendi uluslarına ait bir devletin meydana getirilmesiyle sonuçlanır. Onun ifadesiyle “olgun kapitalizm” döneminde ise artık ulusal hissiyatla ilgili hassasiyetin yerini kapitalizmin nimetlerinin farkına vararak sınırların anlamını yitirmesi ve tüm önceliğin enternasyonal bir zemin inşa etmek olduğu bir aşama almıştır. Lenin’e göre bu iki aşamanın kapitalist süreçte ulus ayırt etmeksizin yaşanması zorunludur ve evrenseldir. Bu süreç yaşanırken Marksistlerin ziyadesiyle dikkat etmeleri gereken husus ise ulusların kendi kaderini tayin hakkı dahil olmak üzere her türlü özgürlüğünü eşit uluslar olarak teminat altına alırken, adeta bir kanser hücresi durumundaki burjuva milliyetçiliği hastalığının da proleter sınıfa bulaşmasına müsaade etmemektir (Lenin, 1913b: 27). Sosyal demokrasi tüm uluslara bu geniş özgürlük alanını zorunlu kılmaktadır. Yani tüm uluslara cinsiyet, dil, din, milliyet gibi ayrımlar gözetmeksizin eşit haklar verilmelidir (Lenin, 1903a: 326-327). Lenin bu bağlamda “Hiçbir millete, hiçbir dile ayrıcalık yok” diyerek tüm halkların eşit olduğunu, ulusal kültür, ulusal burjuvazi ve ulusal misyonlarla ilgili bir tek ulusa odaklanan kavramların yalan söylemler ürettiğini vurgulamıştır (Lenin, 1913c: 92). Ancak bu özgürlük anlayışının amacının ulusaldan ziyade uluslararası bir bağlamı olduğu unutulmamalıdır (Lenin, 1902: 370).

Lenin’e göre ulusal soruna kaynaklık eden kimliği tanımlarken kullanılan biz ve onlar kavramları milliyetleri referans olarak belirlenmemeli, bu kavramların ancak proleterler ve burjuva olarak diyalektik bir zemine

⁶ Lenin’in Marksist literatüre kazandırmış olduğu en önemli fikirlerden biri ulusların gelişimlerine göre sahip oldukları kapitalist seviye/aşama ile ilgili teorik çerçevedir. 1916 yılında yazmış olduğu “Imperialism, The Last Stage Of Capitalism” adlı makalesinde konuyu genişlemesine irdeleyen Lenin’in bu açılımının sebebinin kapitalizm-sosyalizm-emperyalizm ve ulusal sorun arasında bir diyalektik çerçeve oluşturmak olduğu söylenebilir (Lenin, 1916a).

kavuşması ve ancak böylece sosyal demokrasiye hizmet etmesi sağlanmalıdır. “Biz proleterler, burjuvazinin devrimci proletarya karşısında nasıl özgürlüğe, vatana, dile, millete ihanet ettiğini onlarca kez gördük” diyerek ulusal kimlik referanslı bu kavramların nasıl suiistimal edildiğine değinmiştir (Lenin, 1903b: 460). Lenin işçi sınıfının hiçbir şekilde ulusal önceliklerinin olmayacağını, odaklanması gereken hassasiyetin sınıfsal mücadele ve birliktelik olması gerektiğini, kendi uluslarının burjuvazisiyle iş birliği yapmanın kendi çıkarlarına olmayacağı gibi demokrasinin ve sosyalizmin çıkarına da olmayacağı uyarısında bulunmuştur. Bu anlamda çok uluslu Rusya’da devletin bir resmi dil kabul etmesinin sosyal demokrasiye aykırı olduğunu savunan Lenin, herhangi bir ulusa ayrıcalık tanınmayacağı gibi herhangi bir ulusun diline de ayrıcalık tanınmanın söz konusu olmayacağını belirtmektedir. Bu anlamda hiçbir ulusa veya kültüre ayrıcalık vermeyecek olması nedeniyle kapitalist devletlerde ulusal barışı yalnızca radikal-demokratik reformların sağlayabileceğini ve yalnızca sosyalizmin ulusal çekişmeleri sona erdirebileceğini iddia etmiştir (Lenin 1913i: 245-251).

Lenin’in, ulusların diliyle ilgili düşüncelerinin bir yıl sonra yazmış olduğu “The Right Of Nations To Self-Determination” adlı makalesinde değişikliğe uğradığı anlaşılmaktadır. Bu makalesinde ekonomik hayatın canlı bir şekilde tüm kurumlarıyla sürdürülmesinde kullanılan dilin işlevine vurgu yapan Lenin, farklı ulusların aynı siyasi çatı altında, aynı ekonomik alanı paylaşırken aynı dili konuşabilmelerinin önemine değinmiştir. Sosyal ilişkileri düzenleyen en önemli unsur olan dilin ortak bir dille toplumları birbirlerine yakınlaştırdıkları gibi ekonomik olarak da iş birliğini güçlendirecek olmasının Marksist gelişime çok önemli katkısının olacağını ifade eden Lenin, dil birliğinin modern kapitalizmin gerektirdiği bir zorunluluk olduğunu dile getirmiştir. Bu durum aynı zamanda ulusal parçalanmayı önleyerek tek bir ulus bilincinin inşa edilmesini sağlayacaktır (Lenin, 1914a :396).

Lenin ulusal sorunla ilgili düşüncelerini farklı eleştiriler ve suçlamalar üzerine bina etmiştir. Bunlar Çarlık zulmü (otokrasi), Rus şovenizmi, liberaller, Bundcular⁷, federasyoncular, burjuva milliyetçiliği, son dönemde de Menşevikler olarak sayılabilir. Şüphesiz bunun Lenin açısından en önemli maksadı düşüncelerini bu şekilde karşılaştırmalı olarak sunarak görüşlerinin farklılığını ve devrimci yanını ortaya koymak içindir. Örneğin Lenin Menşevikleri sosyalizmi milliyetçiliğe uyarlamakla suçlayarak onların savunduğu “ulusal-kültürel özerklik” çözümünün bir ulusun proleterlerini birleştirirken diğer uluslarınkinden ayırması anlamına geleceğini, bunun ise sosyalizmin enternasyonal ruhuna aykırı olduğunu belirtmiştir (Lenin, 1913d: 115). Ona göre dayanakları olan milli kültür kavramı da burjuva milliyetçiliğinin değişmez bir sloganı haline gelmiştir. Diğer yandan genel anlamda Çarlık monarşisini de ulusların özgürlüğünü ve eşit haklarını engelleyen, Avrupa’da ve Asya’da barbarlığın, vahşetin ve gericiğin kalesi olarak tanımlamıştır (Lenin, 1913i: 245). Yine Bundcular, Lenin’e göre Rusya’da güçlenen işçi sınıfı hareketine milliyetçiliğin ve ayrılıkçılığın tohumlarını ekmeye çalışan zararlı bir gruptur. Lenin’in “kendi kaderini tayin hakkı” ile ilgili pragmatik çözümüne onların kültürel-ulusal özerklik

⁷ Bund, Polonya ve Litvanya’dan gelen Yahudi işçilerin 1897’de Rusya’da oluşturdukları bir işçi sendikasıdır. 1898 yılında kurulan Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisinde aktif rol almışlardır. Ulusal sorun için savunduğu kültürel özerklik yaklaşımı nedeniyle parti yönetimiyle ters düşmüş ve henüz ikinci kongresinde partiden ayrılmışlardır. Bağımsız bir sendikayı savunması da Lenin gibi teorisyenlerin eleştirisine neden olmuştur. 1906 yılında partiye yeniden dahil olsa da Menşeviklerin yanında yer almıştır. 1917 Ekim Devriminin Bolşeviklerin zaferiyle son bulmasıyla Rus Komünist Partisi içerisinde pasifize edilmiş ve erimiştir. Polonya’da siyasi faaliyetlerine devam etmiştir. Bauer ve Renner’in önderliğinde ulusal -kültürel özerklik çözümünü savunmaya devam ederken Lenin birçok makalesinde bu anlayışlarını eleştirmiştir (Bauer 2000: 479). Bundçuluk, bu siyasi hareketin içinde yer alan ve onların görüşlerini benimseyenler için kullanılmaktadır.

fikriyle karşı çıkmaları milliyetçiliği ve ayrılıkçılığı teşvik etmektedir (Lenin, 1899: 448-449). Bu yüzden Lenin'e göre Bund'un ulusal sorunla ilgili görüşleri derin bir tutarsızlık içermektedir (Lenin 1902/5: 498).

Büyük Rus milliyetçiliği (şovenizmi) Lenin'in ulusal soruna değinirken burjuva milliyetçiliğine örnek olarak verdiği ve genel olarak milliyetçilik ve Çarlık düzeninin eleştirisini dayanak yaparken en sık kullandığı kavramlardan biridir. Ona göre Rusya'daki halklar arasında milliyetçiliği kışkırtan en önemli sorun Büyük Rus milliyetçiliğidir ve bunu ortadan kaldırmadan ne devrimin başarısından ne de halkların kardeşliğinden bahsedilebilir. Çünkü bir toplumda bir ulusun milliyetçi tutumlar içinde olması diğer uluslarda da milliyetçi bir reflekse yol açacağından Bolşeviklerin bu sorunu çözmeden diğer halkları hiçbir konuda ikna etmelerinin mümkün olmadığını vurgulamıştır. Bu yüzden Rusya proletaryasının ilk görevi ayrılma hakkı dahil ulusların kendi kaderini tayin hakkını tanıdıkları hususunda onların güvenini kazanmalarının yolunu açacak Rus milliyetçiliğini ortadan kaldırmaktır. İkinci görevleri ise tüm engellemelere ve baskıya rağmen proleter örgütlenmenin parçalanmasını önleyerek birleşik bir hareket olarak kalmayı başarmak olacaktır (Lenin, 1913a: 545; Lenin, 1914a: 454). Lenin, ayrılma hakkını reddeden Marksist ve liberalleri “ulusların kendi kaderini tayin hakkı” ilkesini sulandırmak ve gerçek anlamından uzaklaştırmakla suçlayarak Rusya'da Çarlık marifetiyle⁸ Büyük Rus milliyetçiliğini kışkırtan ortamı şu şekilde açıklamıştır: “... *Duma'da, okullarda, kiliselerde, kışlalarda ve binlerce gazetede Rus olmayanların bölücülükten ötürü, ayrılmayı düşündükleri için cezalandırmak gerektiğini vaaz eden ve bunu bir şekilde hayata geçiren insanların fikirleri egemendir. Tüm Rusya'yı etkisi altına alarak siyasi atmosferi kirleten, işte bu Büyük Rus milliyetçiliği zehridir. Bu, diğer uluslara boyun eğdirerek Rusya çapında gericiliği güçlendiren bir ulusun yaşadığı talihsizliktir*” (Lenin, 1914a, 451).

Lenin, 1914 yılında yazmış olduğu “Büyük Rus Ulusal Gururu Üzerine” adlı bir makalesinde ise özellikle Avrupa'da ulus, milliyetçilik ve vatan kavramlarına dair yazılan ve tartışılanların tamamen ideolojik ve sosyal demokrasiyi dışlayan bir anlayışı yansıttığını vurgulamış ve bu konuda Rus sosyal demokratlarının ulusal sorunun tam demokratik yollardan çözümüyle ilgili tüm dünyada örnek alınacak özgün bir politika geliştirmelerinin vaktinin geldiğini ifade etmiştir. “...*Biz, Avrupa'nın en doğusunda bulunan ve Asya'nın epey büyük bir bölümünü kaplayan ezen bir ulusun temsilcileriyiz. Binaenaleyh, kapitalizm Avrupa'nın doğusunda ve Asya içlerinde irili ufaklı birçok ulusu uyandırıyor, bilinçlendiriyor...*” tespitiyle tarihin Rus sosyal demokratlarına ezilen ulusların kurtarılmasıyla ilgili önemli bir fırsat sunduğunu, aynı zamanda kaçınamayacakları bir sorumluluk yüklediğini dile getirmiştir. Ancak bu misyonun daha önemli bir vizyona hizmet etmesi gerektiğini de tekrar hatırlatmıştır. Devrimin amacının bu ulusları kurtarmaktan ziyade onları eşitliğin ve adaletin hâkim olduğu bir ortama kavuşturup birlikteliğe ikna olmuş ve birliğin gücüyle motive olmuş bir şekilde merkezi ve büyük bir devletin hizmetine adanmış uluslar olarak yollarına devam etmelerini sağlamak olduğunu vurgulamıştır. Toprağa bağlı özerkliğin de bu idealle bağdaşmayacağını yinelemiştir (Lenin, 1914c: 104-105).

Lenin, nihai hedefi burjuvanın mülksüzleştirilmesi olan devrimin siyasi anlamından ziyade birçok sosyal dönüşümü tetikleyip mümkün kılacak toplumsal içeriğine odaklanılması gerektiğini belirtmiştir. Demokratik taleplerin yönlendireceği bu sosyal dönüşümü savunurken her birinin devrimci anlayışla formüle edilmesi önem arz etmektedir. Burjuvayı yenmekten ziyade yendikten sonra nasıl bir demokratik ortam oluşturulacağı

⁸ Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde göz önüne serileceği üzere ayrılma talebi nasıl uygulanacağı belirsiz kağıt üzerinde bir anayasal güvence olarak kalırken her türlü ulusal talep bölücülükle suçlanmaya başlanmış ve bir şekilde cezalandırılmaya çalışılmıştır.

daha önemlidir. Bu ise ancak devrimci kadroların yüksek demokrasi idealleriyle bilinçlendirilmeleri, eğitilmeleri ile mümkündür. Lenin'e göre emperyalizm, dünya uluslarını, bir avuç Büyük Güç tarafından sömürürken içeriğinin ne olduğu belli olmayan ulusların özgürlüğü, ulusların kendi kaderini tayin hakkı gibi sloganlarla uyutmaktadır. İşte bu nedenle, sosyal-demokrat programın odak noktası, emperyalizmin özünü oluşturan ezen ve ezilen uluslar arasındaki eşitsiz ilişki olmalıdır (Lenin 1915/21: 409).

1917 Ekim devriminden iki ay sonra Lenin savaşın güçsüz bıraktığı ülkede umutsuz uluslara Bolşevik yönetiminin kısa vadedeki ulusal politikasıyla ilgili şu prensipleri açıklamıştır (Lenin, 1917h: 349-350):

- (1) Egemen olmayan her ulus için, ayrılma ve bağımsız bir devlet kurma da dahil olmak üzere, kendi kaderini tayin hakkının resmi olarak tanınması,
- (2) Bu hakkın kendi kaderini tayin etmek isteyen bölgedeki tüm nüfusun referandumu yoluyla gerçekleştirilmesi,
- (3) Bu hakkı kullanan ulusun coğrafi sınırları, bölgenin ve bitişik bölgelerin demokratik olarak seçilmiş temsilcileri tarafından belirlenmesi,
- (4) Ulusların kendi kaderlerini serbestçe tayin etme hakkının kullanılmasını güvence altına alan ön koşullar ise şu şekilde sıralanabilir:
 - (a) Kendi kaderini tayin etmek isteyen bölgeden işgalci birliklerin çekilmesi;
 - (b) Savaşın başlamasından bu yana yetkililer tarafından sınır dışı edilen mültecilerin ve bölge sakinlerinin topraklarına geri dönüşünün sağlanması;
 - (c) Kendi kaderini tayin etmek isteyen ulusun demokratik olarak seçilmiş temsilcilerinden oluşan ve (diğerlerinin yanı sıra) (b) Maddesini uygulama hakkına sahip bir geçici idarenin kurulması;
 - (d) Taraflarca oluşturulacak komisyonların geçici idaresinde sürecin yukarıda açıklandığı gibi yönetilmesinin takip ve kontrolünün sağlanması;
 - (e) (b) ve (c) Maddelerinin uygulanmasına ilişkin harcamalar işgalci tarafça oluşturulan özel bir fondan karşılanacaktır.

Lenin'e göre devrimi gerçekleştirmiş olan Rus proleter sınıf için en önemli sorumluluk ortaya konan bu sınıf mücadelesine yönelik Rus olmayanların mümkün olan en büyük oranda güvenini tesis etmektir. Bu, devriminin başarıya ulaşması için olmazsa olmaz şartlardan biridir. Bunu sağlamanın yolunun sadece kâğıt üzerinde sembolik güvenceler vermekten değil, egemen ulusun daha önceki dönemde uyguladığı politikalarından vazgeçip yapıcı ve onarıcı tavizler vermekten geçtiğini vurgulayan Lenin, tüm Bolşevik kadroların bu durumu artık içselleştirmeleri gerektiğini, halen Büyük-Rus kabadayısı gibi davranmaktan vazgeçmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Yoksa tüm ulusların birlikte olacağı bir proleter dayanışması hayal olacaktır. Kırgın yurttaşların hassas oldukları en önemli nokta söylemlerle eylemler arasındaki tutarlılık olduğundan samimiyetsiz görüntüler böyle bir dayanışmayı imkânsız kılacaktır. Bu nedenle devrimcilerin ezilen uluslara karşı temel politikası "taviz ve hoşgörü" olmalıdır. Emperyalizm eleştirisi üzerinden ezilen ulusların özgürlüğüyle ilgili ortaya konan bunca ilkelere rağmen aynı emperyalist tutumları sergilemenin devrimin tüm proleter çevrelerdeki itibarını da zedeleyeceğini ve enternasyonalizm iddiasını zora sokacağını belirten Lenin, bunun aynı zamanda ezilen halkların mücadelesine evrilecek olan dünya tarihinin akışıyla ters düşmek anlamına geleceğini vurgulamıştır (Lenin, 1922: 608-611).

2. LENİN VE ULUSLARIN KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI

Lenin'in ulusal soruna yaklaşımında üzerinde en çok durduğu husus ulusların kendi kaderini tayin hakkıdır. Öyle ki ulusal sorunla ilgili düşüncelerini bu kavram üzerine inşa ettiği söylenebilir. Ulusların kendi kaderini tayin hakkı, küresel ifadesiyle self-determinasyon kavramını siyaset bilimine kazandıran da Lenin olmuştur. Birinci Dünya Savaşı ile birlikte Wilson ilkeleriyle birlikte daha çok dünya gündemini işgal etmiş olsa da Lenin kadar teorik, pratik ve siyasi anlamıyla ilgili bu hususu kapsamlı bir şekilde ele alan olmamıştır. Ancak konunun emperyalizmin ve buna bağlı sömürge anlayışının zirvede olduğu bir dönemde gündeme gelmesiyle dünya ölçeğinde tartışılması Wilson ilkelerinin ilanından sonra gerçekleşmiştir. Özellikle bu hakkın muhatabının hangi uluslar olduğu ve bunun neye göre belirleneceği, aynı zamanda hakkın nasıl kullanılacağı gibi hususlar siyasi çevrelerde, uluslararası hukuk çalışmalarında ve akademik camiada yoğun bir şekilde tartışılmış, bu başlık altında önemli bir literatür oluşmuştur. Ancak tartışılan bu olguyla ilgili tüm çevreleri ikna eden bir ortak anlayış benimsenmiş değildir. İkinci Dünya Savaşından sonra sömürgelerin bir bağımsızlıklarını elde etmeleriyle birlikte gündemdeki yerini koruyan self-determinasyon kavramı bu sürecin tamamlanmasıyla da gündemdeki önemini yitirmiştir.

Lenin'in konuyu ele alışında enternasyonal idealler yer tutsa da özellikle Rusya coğrafyasındaki uluslarla ilgili açıklamalar getirildiği göze çarpmaktadır. Temel bakış açısı bu ulusların devrimin yanında yer almalarının ve devrimi desteklemelerinin ön şartı olarak self-determinasyon hakkının teslim edilmesi gerektiğidir. Devrimden çok önce, daha 1903 yılında yazmış olduğu "The National Question In Our Programme" adlı ulusal sorunu sorunsallaştırdığı ilk makalesinde Lenin, ulusal sorunu ilk kez ulusların kendi kaderini tayini hakkıyla ilişkilendirmiştir. Ancak yazılan bu ilk makalede kendi kaderini tayin hakkının uluslara değil, proleter sınıfa verilebileceğine yönelik söylemi hakkın kullanımıyla ilgili muğlaklık içerdiğinden Polonya sosyalistlerince eleştirilmiştir. Lenin'e göre bu hak ilerici ve proleter sınıfın menfaatine olmalıdır. Yapılan eleştirilere cevap verirken kendi kaderini tayin hakkının ancak proleter bir sınıf devleti kurulacaksa geçerli olacağı düşüncesini yineleyen Lenin, bu hakkın tanınmasının her ulusun kendi kaderini tayin etme talebinin destekleneceği anlamına gelmeyeceğini dile getirmesiyle konuyu daha muğlak bir noktaya taşımıştır. Lenin ortaya koyduğu bu anlayışın Polonya'nın bağımsızlığını engellemeyeceğini dile getirirken tek çekincesinin proleter birliğin bozulması olduğunu vurgulamaktadır. Polonya özelinde ancak tüm Rusya coğrafyasında geçerli olacak şekilde bu hakkın tanınmasındaki ön şartın bu proleter hassasiyet olması gerektiği üzerinde durmuştur. Lenin, proleter sınıfın çıkarını referans alan bu görüşünü birçok makalesinde dile getirmiştir. Konuyu gündeme getirdiği bu ilk dönemde bu hakkın herkesi kapsamayacağını ima etse de bunun belirleyicisinin ne olacağı noktasında açık bir tespit yapmaktan kaçınmıştır. Kronolojik olarak makaleler incelendiğinde Lenin'in konuyu Marksist teoriye dayandıracak tutarlı bir temele oturtmak ve ayrıca bu hakla ilgili muafiyeti gerekçelendirmek için çaba gösterdiği anlaşılmaktadır (Lenin 1903/6: 452-458). Lenin'in yazdığı bu ilk makalede, özellikle Polonya üzerinden çözümlenmeler ve açıklamalar getirmeye çalışması söz konusudur. Zira bu dönemde Rus İmparatorluğu işgalindeki Finlandiya gibi Polonya'da da bağımsız ulusal hareketler ivme kazanmaya başlamıştır.

İlk makalenin yazımından on yıl sonra ulusal sorunu daha detaylı ele aldığı "Theses on the National Question" adlı makalesinde Lenin, Çarlık zulmü altında Rusya coğrafyasının birçok bölgesinde farklı koşullar altında baskı gören uluslar için Bolşevik programda bu ulusların kendi kaderini tayin haklarının siyasi olarak "ayırılma ve ayrı bir devlet kurma hakkı" olarak anlaşılması gerektiğini, bu kapsamı dışlayan hiçbir tanımın kabul

edilemez olduğunu belirtmiştir. Adeta ilk makaleyle oluşan soru işaretlerini gidermek adına Rusya Sosyal Demokratlarının ulusların kendi kaderini tayin hakkıyla ilgili ne anlamları gerektiği konusunda Lenin detaylı bir şekilde açıklama yaparak şu hususların altını çizmiştir (Lenin, 1913i: 243-244):

1. Egemen ulusun (veya nüfusun çoğunluğunu oluşturan ulusun) siyasi olarak ayrılmak isteyen bir ulusa karşı her ne biçimde olursa olsun güç kullanmasına kayıtsız şartsız düşman olmak;
2. Temel hakları ihlal eden her türlü baskıyla mücadele etmek;
3. Ulusal baskı veya ulusların dil, eğitim ve kültür gibi temel haklarının inkârını savunan her türlü anlayışa karşı amansız bir mücadele yürütmek.

Ancak Lenin bu hakkın Rusya'da yaşayan tüm ulusları muhatap alamayacağını belirterek sosyal demokratların özellikle ayrılma hakkının hangi uluslar için geçerli olacağıyla ilgili değerlendirme haklarının baki olduğunu vurgulayarak yine bir açık kapı bırakmıştır. Lenin bu anlayıştan yola çıkarak tarihsel ve toplumsal koşullarla kapitalist gelişimleri değerlendirildiğinde⁹ ayrılma hakkının medeni ve yalıtılmış uluslar olarak Finlandiya ve Polonya ulusları için geçerli olabileceğini ifade etmiştir (Lenin 1913/19: 244). Bu makalede self-determinasyonu açıklarken ilk kez ayrılma hakkından bahseden Lenin, yavaş yavaş bu hakkın kimleri muhatap alacağıyla ilgili açık bilgiler vermeye başlamıştır.

Daha önce ulusların genel anlamda kendi kaderini tayini hakkında öne sürdüğü gibi Lenin, ayrılma talebinde de bunun toplumsal gelişmenin ve sınıf mücadelesinin çıkarlarına uygun olması koşuluyla mümkün olabileceğini tekrarlamıştır. Çünkü ezen ulusların toprak sahipleri, din adamları ve burjuvazisinin, ezilen ulusların toprak sahipleri ve iktidardaki burjuvazi ile emekçilerin ve halk kitlelerinin çıkarına aykırı olacak şekilde gizli anlaşmalar yaparak işçileri bölme ve onları kandırma çabalarını sıklıkla milliyetçi sloganlarla örtbas ettiklerini hatırlatmıştır (Lenin 1913/19: 429). Burada bu ilişki biçiminin emekçinin sömürsünü kurumsallaştıracağını iddia eden Lenin, uluslar arasındaki bağın ancak bu ulusların proleter sınıfı arasında gerçekleştiğinde bir fayda sağlayacağına vurgu yapmaktadır.

Lenin Rusya'nın liberal bir gazetesinde yayınlanan Ukraynalıların ayrılma hakkıyla ilgili taleplerini eleştiren ve aşağılayan makale ile ilgili Ukraynalıların ayrılma hakkını desteklediğini bildirmekte, Marksistlerin en öncelikli görevlerinden birinin herhangi bir ulusa ayrılıkçılık yaptıkları gerekçesiyle baskı yapanlarla mücadele etmek olduğunu dile getirmiştir (Lenin, 1913g: 266-267, Lenin, 1913h: 525-527).

Devrime yakın tarihlerden itibaren ezen-ezilen uluslar ilişkisi üzerinde yoğunlaşmaya başlayan Lenin, bu şekilde hem Çarlık yönetimini eleştirerek Rusya halklarını devrime hazırlıyor, hem de emperyalizmi ima eden bu ilişkiyle tüm sömürge uluslarına seslenmiş oluyordu. Ona göre ezen ve ezilen uluslar (aslında kastedilen işçi sınıfıdır) arasındaki ilişki ancak özgür halklar arasında gelişebileceğinden ezilen halkların ayrılma hakkı da dahil olmak üzere kendi kaderini tayin hakkını desteklediklerini ifade etmiştir. Lenin, baskı altındaki ezen ulusun proletaryasının da özgür olmayışını bu şekilde açıklar. Aksi takdirde işçi dayanışması boş bir laftan ibaret olacaktır (Lenin, 1915: 409-410).

⁹ Ayrılma tercihinin kimin ve nasıl karar vereceğiyle ilgili Lenin yine ulusun tarihsel kapitalist gelişim aşamasına vurgu yapmıştır ve Rusya Komünist Partisinin de uygulamasının bu şekilde olacağını bildirmiştir: Orta Çağ, burjuva demokrasisi, Sovyet/proleter demokrasisi gibi... (Lenin, 1919b: 128).

Emperyalizm çağı olarak adlandırdığı yaşadığı dönemin sosyalistlerin çoğunun ezen uluslar tarafında olduğunu belirten Lenin, devrimcilerin ilhaklara karşı olduklarını, ayrılma özgürlüğünü de kapsayacak şekilde tüm ulusal özgürlüklerini destekledikleri noktasında ezilen ulusları ikna etmenin zorluğuna dikkat çekmiştir. Bu özgürlükleri tüm içtenlikleriyle ve yasal güvencelerle teminat altına almayan sosyalistlerin enternasyonalist değil şovenist olacaklarını iddia ederek sosyalistlerin böyle bir ikiyüzlülüğe tahammül etmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Rusya özelinde sosyalist olduklarını iddia edenlerin ezilen ulusların Rusya'dan ayrılma özgürlüğünü devrimci mücadelenin önemli bir bileşeni olarak kabul etmemeleri durumunda devrimin hedefine ulaşamayacağını dile getiren Lenin, bu tutumu ülkeyi ekonomik olarak parçalamayı, küçük devletler olarak yaşamayı arzuladıklarından değil gerçek anlamda kaynaşmayı, büyümeyi ve birliği tesis etmesi için desteklediklerini vurgulamıştır. Bu noktada Marks'ın "İrlanda için adalet" söylemini hatırlatan Lenin, onun amacının da özgür bir birlik kurmak olduğuna değinmiştir. Dolayısıyla ayrılma özgürlüğünü reddetmek enternasyonalizme, demokrasiye ve sosyalizme bir ihanet olacaktır (Lenin, 1915: 412-414). Belki dünyada çok farklı uluslara baskı yapan en kayda değer ulus olan Rusların da Polonya, Finlandiya veya Ukrayna'nın ayrılma hakkını inkâr etmesi çelişki doğuracaktır ki bu çelişkiler bu bölgelerdeki sosyal demokrat hareketi de zor durumda bırakacaktır (Lenin, 1917a: 298). Bu nedenle proletaryanın ezilen ulusların belirli bir devletin sınırlarına hapsedilmesine karşı mücadele etmesi elzemdir. Bu durum kendi ulusu tarafından, örneğin burjuva tarafından ezilen, sömürülen ulusları da içermelidir (Lenin, 1916b: 147).

Ayrılma özgürlüğünü vurgularken aslında birleşme niyetini de ortaya koymaları gerektiğini ifade eden Lenin, ayrılma özgürlüğünün asıl maksadının birleşme ve dayanışma olduğunu tekraren farklı konuşma ve makalelerinde vurgulamıştır (Lenin, 1917a: 298). "Biz Finlandiya'nın tam özgürlüğe kavuşmasından yanayız çünkü o zaman Rus demokrasisine daha fazla güven duyulacak ve Finliler ayrılmayacak" diyen Lenin, demokratik güvenin enternasyonalizmin ön şartı olduğunu yinelemiştir (Lenin, 1917a: 300). Burada Lenin'in ayrılma talebinin karşılanmasını da içeren ulusların kendi kaderini tayin hakkıyla ilgili siyaseti ve ekonomiyi birbirine iliştiren, modern politik ekonomik varsayımları hatırlatan bir denklem kurduğu görülmektedir. Ona göre ayrılma hakkının geçerliliğine uluslar ne kadar inanmış ve güvenmiş ise fiilen ayrılma talebinde bulunma ihtimalleri o kadar az olacaktır. Çünkü böylece ezilen ulusun proletaryası kendi çıkarını düşünerek büyük devletin ekonomik imkânlarından, refah olanaklarından faydalanmak adına ayrılmayı tercih etmeyecektir (Lenin, 1916b: 146).

Lenin'in ulusların kendi kaderini tayin hakkıyla ilgili düşünceleri şüphesiz özellikle sosyalist çevrelerde ve Rusya'daki diğer partiler arasında yoğun bir şekilde tartışılmıştır. Bunun farkında olan Lenin devrimden birkaç gün önce "Revision Of The Party Programme" adlı makalesinde bu hakkın nasıl anlaşılması gerektiğiyle ilgili daha açık ancak yine de soru işaretlerini tümüyle bertaraf etmeyen şu ifadeleri paylaşmıştır (Lenin, 1917g: 175-176):

"Son olarak, birkaç yoldaşın gündeme getirdiği, ancak bildiğim kadarıyla henüz basında tartışılmayan bir soruyu yanıtlamam gerekiyor. Bu, ulusların kendi kaderini tayin etme hakkına ilişkin siyasi programımızın 9. maddesi sorunudur. ... Çok sayıda yanlış yoruma yol açan kendi kaderini tayin kelimesi yerine, son derece net bir kavram öneriyorum: "özgür ayrılma hakkı". 1917 Devrimi'nin altı aylık deneyiminden sonra¹⁰, Rusya'nın devrimci proletaryasının partisinin, Büyük Rus dilini kullanan

¹⁰ Burada bahsedilen devrim Ekim Devriminden evvel 23 Şubat 1917 yılında gerçekleşen Şubat Devrimidir.

partinin, ayrılma hakkını tanımak zorunda olduğunu tartışmak pek mümkün değildir. İktidara geldiğimizde, Finlandiya'nın, Ukrayna'nın, Ermenistan'ın ve Çarlığın (ve Büyük Rus burjuvazisinin) ezdiği diğer milletlerin bu hakkını derhal ve koşulsuz olarak tanıyacağız. Öte yandan biz ayrılmayı kesinlikle desteklemiyoruz. Büyük Rusların komşuları olan mümkün olan en fazla sayıda ulusun oluşturduğu kadar geniş bir devlet, mümkün olduğu kadar yakın bir ittifak istiyoruz; Bunu demokrasinin ve sosyalizmin çıkarları adına, farklı uluslardan mümkün olan en fazla sayıda emekçiyi proletaryanın mücadelesine çekmeyi arzuladığımız için yapıyoruz. Biz proletaryanın devrimci birliğini, birleşmesini arzuluyoruz, ayrılmayı değil. Biz devrimci birleşmeyi arzuluyoruz; bu nedenle sloganımız genel olarak tüm devletlerin birleşmesini talep etmiyor, çünkü toplumsal devrim yalnızca sosyalizme geçmiş veya sosyalizme geçmekte olan devletlerin, özgürlüklerini kazanan kolonilerin vb. birleşmesini talep ediyor. Bu nedenle ayrılma hakkını tanımalıyız (ayrılma özgürlüğü olmadan birleşmeye özgürlük denemez). Ayrılma hakkını daha da çok kabul etmeliyiz, çünkü Çarlık ve Büyük Rus burjuvazisi, baskılarıyla, komşu ulusların kalplerinde genel olarak Büyük Ruslara karşı büyük bir kırgınlık ve güvensizlik bırakmıştır ve bunların, söylemle değil, eylemle ortadan kaldırılması gerekir... Biz Rus Cumhuriyetinin (hatta Büyük-Rus demeyi de tercih ediyorum, çünkü bu daha doğrudur) diğer milletleri de kendisine çekmesini istiyoruz. Ama nasıl? Şiddet yoluyla değil, yalnızca gönüllü anlaşmayla. Aksi takdirde bütün ülke işçilerinin birliği ve kardeşlik bağları kopar. Burjuva demokratlardan farklı olarak ulusların kardeşliğine değil, tüm milliyetlerden işçilerin kardeşliğine çağrı yapıyoruz, çünkü hiçbir ülkenin burjuvazisine güvenmiyoruz, onları düşmanımız olarak görüyoruz. Bu nedenle burada, Madde 9'a bir ilkeler beyanı ekleyerek kuralın istisnasına izin vermeliyiz”.

Bu görüşleriyle Lenin, aslında bu özgürlüğü tanıırken bunu fiilen desteklemeyeceklerini, çünkü birlikten yana olduklarını açıkça ifade etmiştir. Ekim Devriminden sonra bu konuyu irdeleyen ilk makalesinde de Finlandiya ve Ukrayna'nın kendi kaderlerini tayin hakkını hayata geçirmek için ellerinden geleni fazlasıyla yaptıklarını ancak Polonya'da olduğu gibi sosyalist oluşum tehlikeye giriyorsa önceliğin self-determinasyon değil elbette ki sosyalizmi korumak olacağını dile getirmiştir. Çünkü her zaman vurguladığı gibi proletaryanın önceliği ve çıkarına olan budur (Lenin, 1918d: 449).

Lenin'in, “Ulusların Kendi Kaderlerini Tayini Tartışmasının Özeti” başlıklı, bir nevi hakkın muhataplarını uluslar üzerinden açıklamaya çalıştığı uzun makalesinde Norveç'in İsveç'ten ayrılması, İrlanda ve Çeklerin durumu, Balkan uluslarının sorunları, Polonya, Finlandiya, Ukrayna, Letonya ve Belarus'tan uzun uzun bahsetmişken Kafkasya uluslarından ve doğudaki Türk halklarından bahsetmemesi manidardır. Dünyadaki sömürgelerin bu hakkın muhatabı oldukları ifade edilirken bu halklar sömürge olarak bile değerlendirilmemiştir (Lenin 1916/22: 320-360). Bu hakkın kullanılmasıyla ilgili Bolşeviklerde yaşanan teori-pratik paradoksuna değinen Carr'a göre Lenin'in ulusların kendi kaderini tayin hakkı ile ilgili tutumu “ya hep ya hiç” dayatmasına dayanmıştır. Kâğıt üstünde verilen bu hak kullanılmadığında kapsamı belirsiz olan “eşit halk olarak tanınma” hakkı veriliyor, bunun ötesinde yine Büyük Rus'un insafına bırakılıyordu. Lenin'in kavramlaştırmasında ayrılma hakkı bu hakkın her ulus için savunulması anlamına gelmeyeceği, çünkü bunun her ulus için hayırlı olmayacağı düşüncesiyle muğlak bir zemine oturtulmuştur. Kısacası temel kaide “bir hakkın meşru sayılması onun tercih edilmesini gerektirmediği” düşüncesi olarak belirlenmişti (Carr, 2002: 387). Buradan ayrılmanın hayırına olup olmayacağını idrak etmekten aciz ilkel toplumlara bu hakkın verilir verilmeyeceğine bir üst aklın

karar vermesinin gerektiği düşüncesi kendini ele veriyordu. Zira bu hak yine tercih edilen ve tasarrufta bulunulan evrensel bir hak değil, ihsan edilen bir istisnaydı.

3. FEDERALİZM Mİ, BİRLİK Mİ?

Lenin'in ulusal sorunu ele alırken en fazla tartıştığı konuların başında federalizm gelmektedir. Önceleri burjuva milliyetçiliğini ve ayrımcılığı besleyeceği gerekçesi ile federalizm ile kültürel veya ulusal özerklik kavramları sert eleştirilerine maruz kalmıştır. Özellikle federalizmi, aynı zamanda yerel/bölgesel sosyalist yapılanmayı destekleyen Bundcular, Avusturya'da ulusal çözüm için geliştirdikleri kültürel-ulusal özerklik kavramlarını savunan Bauer, Renner ve Rosa Luksemburg onun federalizm ilkesi bağlamında eleştiri oklarına maruz kalan çevrelerdir. Lenin'in bu eleştirileri dile getirdiği teorik, ideolojik ve siyasi birçok makalesinin varlığı ve onun yazdıkları fikirlere verdikleri kapsamlı cevaplar değerlendirildiğinde federalizm konusunun yukarıda sayılan tüm taraflar için önemli bir tartışma konusu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Lenin Rusya dışındaki sosyalist/proleter dünyaya enternasyonal ideallerindeki tutarlılığa vurgu yapmak, Rusya içinde ise bir birlikten yana olduğunu her fırsatta dile getirerek hemen hemen devrimin gerçekleştiği 1917 yılına kadar federalizm ve özerklik karşıtlığı bağlamındaki söylemlerine aksatmadan devam etmiştir. Lenin'in bir önceki bölümlerde de açıklandığı gibi ulusal soruna bulduğu çözüm, uluslara kuvvetli bir söylemle ayrılma hakkı dahil kendi kaderlerini tayin hakkını tanıdıklarının ilan edilmesi ve bu güvence konusunda ikna olan ulusların da Bolşevik yönetim altında daha özgür ve müreffeh olacaklarına kanaat getirmeleriyle Rus devriminin parçası olarak Rusya önderliğindeki sosyalist/proleter birliğe gönüllü katılımlarının gerçekleşmesi idi. Ancak devrimle birlikte yukarıda anlatılan denklemin aksadığı görüldü. Ulusal ve ayrılıkçı talepler çoğalınca federalizm bu denklemde, eşitliği bozmayacak bir "[ara formül]" olarak mecburen ve ihtiyaten kabul edildi. Çalışmanın bu bölümünde Lenin'in federalizm ve özerklik kavramları bağlamındaki görüşleri bu dönüşüm sürecine ışık tutarak ortaya konmaya çalışılacaktır.

Lenin, federalizm ilkesini ilk kez kullandığı ve bu olguyu tartıştığı ilk makalesinde¹¹ ulusal soruna tüm halkların eşit haklara ve kültürel özgürlüklerine kavuştukları federatif bir cumhuriyet fikriyle ilgili yaklaşımlarını federalizm talepleri dışında desteklediğini belirtmiştir. Siyasi özerklikten ziyade kültürel özgürlükleri kapsayan tam eşitlik ilkesi ile devletin içindeki her milliyet için kendi kaderini tayin hakkının tanınması olarak iki temel çözümü benimsediklerini ifade etmiştir. Bu makalede vurguladığı özerklik ve federatif taleplerin proletaryanın ilgi alanı ve gündeminde olmaması gerektiği tespiti önemlidir. Çünkü proleter birlik idealinin dayanağı olan Marks'ın "Bütün ülkelerin işçileri, birleşin!"¹² çağrısıyla ayrışmayı çağrıştıran federasyon ve özerklik olguları hem siyasi, kurumsal ve örgütsel hem de toplumsal anlamda yaman bir çelişkinin kapısını açıyordu. Lenin'e göre bu çelişkiye müsaade etmeden tüm ezilen işçi sınıfının birleşerek birlikte hareket etmesi mücadele gücünü yükseltecek ve burjuva ve emperyalizme karşı başarı şansını kuvvetlendirecektir. "Bizim ilgi duyduğumuz uluslar ve milliyetler değil, bunların içindeki proletaryanın kendi kaderini tayin hakkıdır" diyerek özellikle ulusal özerkliğin proletaryanın önceliği olmadığını, münferit ve istisnai durumlarda söz konusu olabileceği görüşünü yinelemiştir (Lenin, 1903a: 324-327).

¹¹ Lenin'in 1903 yılında Ermeni Sosyalistler tarafından oluşturulan ve Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne bağlı olarak faaliyet yürüteceğini ilan eden Ermeni Sosyal Demokratlar Birliği'nin yayınladığı kuruluş manifestosuna atfen yazdığı "On the Manifesto of the League of the Armenian Social-Democrats" adlı makalesidir (1903a).

¹² Marks, K., Engels, F. (2018), *Komünist Manifesto*, (Çev. T. Bora), İstanbul: İletişim Yayınları, 40.

Lenin 17 Temmuz - 2 Ağustos 1903 tarihleri arasında yapılan Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi 2. Kongresinde Bund'un özerklik yanlısı görüşlerini eleştirdiği "Bund'un R.S.D.İ.P.'ndeki Yeri" başlıklı konuşmasında federasyonun, Çarlık otokrasisinin oluşturduğu yabancılaşmayı daha da derinleştireceği, ayrımcılığı ve ötekileştirmeyi siyasi, hukuki ve yapısal bir zemine oturtarak meşruiyet kazandıracağı gerekçesiyle zararlı bir girişim olarak gördüğü için kesinlikle karşı olduğunu vurgulamıştır. Binaenaleyh proletaryanın tüm ayrışmaları ve yabancılaşmayı kararlılıkla reddetmesi ve tüm enerjisini birliğin oluşumuna harcaması gerektiğini tekrarlayarak federasyonu açıkça reddettiğini ilan etmiştir (Lenin, 1903c: 484-485). Diğer yandan Rusya içinde Bund önderliğinde kurmaya teşebbüs ettikleri Yahudi sosyal demokratların kendi cemaatlerinden oluşan bir sosyalist örgütlenmenin proletaryayı parçalayarak burjuvaya hizmet edeceğini savunduğu yine 1903 tarihli "Does The Jewish Proletariat need an Independent Political Party" adlı makalesinde merkezi bir sosyalist kurumsal parti yapısı dışındaki böyle bir teşebbüse de şiddetle karşı çıkmıştır (Lenin, 1903d: 328-334). Bu görüşlerindeki ısrarı nedeniyle 1907 yılında yazdığı başka bir makalede ise Yahudilerin bir ulus olarak tanımlanmasının bile zorlama bir çaba olacağını iddiasının temellerini atmıştır (Lenin, 1903e: 100). Dolayısıyla bu dönemde Lenin için federasyon ve yerel, bölgesel veya ulusal sosyalist kurumsal teşebbüsler onun mutlak bir şekilde karşı olduğu girişim ve düşüncelerdir.

Lenin, ulusal sorun ve federalizm talepleriyle ilgili Polonyalı işçilere şovenist ve ayrılıkçı kışkırtmalara aldırmadan otokrasiyle Rus proletaryasını yanlarına alarak mücadele etmeleri sonucunda siyasi ve ekonomik olarak özgürlüğe ulaşabileceklerini vurgulamış, diğer ulusların da Rus proletaryasını dışlayan bir çözüm arayışı içinde olmamaları gerektiğini ifade etmiştir. Otokrasinin işçiler arasına ekmiş olduğu yabancılaştırma tohumunun farkında olmaları ve daha fazla bu yabancılaşmaya ve inkâr politikasına devam etmelerinin mümkün olamayacağını dile getiren Lenin, federasyon gibi ayrımcı teşebbüslerle bu yabancılaşmaya meşruiyet kazandıracak kurmaca çözümlerin farkında olunması gerektiğini vurgulamıştır (Lenin, 1903b: 460). Lenin bu kez Polonya örneği üzerinden Rusya bünyesindeki farklı ulusların farklı sosyalist partilerce teslim edilmesine karşı çıkmış, tek bir proleter oluşum ile mücadele edilmesinin önemine vurgu yapmıştır. Böylece birlik olmanın mücadelenin başarıya ulaşması için olmazsa olmaz bir koşul olduğunu yinelemiştir (Lenin, 1903b: 461). Ona göre partinin isminin "Russkaya (Rus)" değil de "Rossiiskaya (Rusya)" olarak belirlenmesi bile bir ulus imasından kaçınarak birlik şuurunun önemine vurgu yapan bu hassasiyete dikkat çekmek içindir (Lenin, 1905: 496).

Lenin, 1912'de yazdığı başka bir makalede Rusya sosyal demokratlarının devrimin gerçekleşmesi halinde ulusal sorunun çözümünü kolaylaştıracak olan ülkenin idare şeklinin federasyon mu yoksa birlik mi olması gerektiği konusunu tartışarak artık bir karara varmaları gerektiğini vurguladıktan sonra kendi tercihinin birlikten yana olduğunu tekrar vurgulamıştır. Ona göre federasyon "sosyalizmin milliyetçiliğe uyarlanmasından" başka bir şey değildir (Lenin, 1912: 412). "Partimizin yapısında da federasyona karşıyız; biz, tüm ulusların Sosyal-Demokratlarının örgütlerinin birliğinden yanayız" diyerek uluslara dayalı farklı parti teşebbüslerini de desteklemediğini tekrarlamıştır (Lenin, 1913d: 118). Bazı çevrelerin savunduğu ulusal-kültürel özerklik birleşik proletaryanın bütünlüğüne darbe vuracak ve ayrışmaya, burjuva milliyetçiliğine hizmet edecektir. Bu nedenle parti federatif yapıda olmamalı, ulusal sosyal demokrat yapılanmalara müsaade etmemelidir (Lenin, 1913b: 249).

Lenin, her türlü özgürlüğü teminat altına alan bir halkların eşitliği prensibini savununca elbette eğitim hususu da ulusal bilincin önemli bir bileşeni olarak hem Rusya içindeki ulusal çevrelerde hem de Bolşevik yapıda tartışma konusu olmuştur. Her ulusun kendi eğitim sistemini benimsemesinin proleter sınıf mücadelesinin çıkarlarına aykırı olacağını vurgulayan Lenin¹³, kültürel-ulusal özerklik talep edenlerin bu anlayışını eleştirmektedir. Aynı şekilde sendika, siyasi yapılanma, kooperatif gibi farklı örgütlenmeye gidilmesi de birleşik işçi idealine ters olan düşüncelerdir (Lenin, 1913e: 428). Bununla ilgili görüşlerini 1913 yılında Ermeni Bolşevik Shahumyan'a yazdığı mektupta da şu ifadelerle dile getirmiştir (Lenin, 1913f: 500-501):

“Biz prensipte federasyona karşıyız, ekonomik bağları gevşetir, tek devlete yakışmaz. Ayrılmak mı istiyorsun? Peki, ekonomik bağları koparabiliyorsanız, daha doğrusu ‘bir arada yaşama’nın baskı ve sürtüşmesi ekonomik bağları bozuyorsa, fena değil. Ayrılmak istemiyor musun? O halde kusura bakmayın ama benim yerime karar vermeyin; federasyona “hakkınız” olduğunu düşünmeyin. “Özerklik hakkı mı?” Yine yanlış. Biz tüm kesimlerin özerkliğinden yanayız; biz ayrılma hakkından yanayız (ve herkesin ayrılmasından yana değiliz!). Özerklik, demokratik bir devleti örgütleme planımızdır. Bölünme kesinlikle planladığımız bir şey değil. Biz bölünmeyi savunmuyoruz. Biz genel olarak bölünmeye karşıyız. Ancak biz, ulusların bir arada yaşama fikrini lekeleyen gerici Büyük Rus milliyetçiliği nedeniyle ayrılma hakkını savunuyoruz ki, bazen özgür ayrılmadan sonra daha yakın bağlar kurulabilir! Kendi kaderini tayin hakkı, genel merkezileşme önermemizin bir **istisnasıdır**”.

Lenin’in federalizm karşıtlığının ve birliği savunmasının en önemli dayanağı büyük devlet arzusudur. Burada da konuyu kapitalist süreçle ilişkilendirmiş ve kapitalizmin üretici işlevinin ancak geniş, politik olarak merkezi büyük bir devletle yerine getirilebileceğini dile getirmiştir. Federasyon ve özerklik ise bu büyüğün küçülmesi ve parçalanmasına yol açacaktır. Geniş toprakları olan devasa devletler aynı zamanda birleşik proleter birliğin de müşahhas bir dayanışmasına ev sahipliği yapacağından mekânın politize ve idealize olmasını sağlayacak, mekândan beslenen proletaryanın da birlikle olan bağını kuvvetlendirecektir. Unutulmamalıdır ki ulusal hesaplarla parçalanmak Orta Çağın dar görüşlülüğünü temsil eder ve sosyalist birlik idealinin anti-tezidir, bir Marksist’in ise buna razı olması düşünülemez (Lenin 1913b: 45-46).

Lenin, tüm eserlerinin toplandığı Collected Works külliyyatında ve çalışmanın kaynakçasında da sunulduğu gibi National Question (Ulusal Sorun) başlığıyla birçok kapsamlı makale yayınlamıştır. Self determinasyon konusundaki makaleleri de aslında ulusal soruna çözüm arayışları kapsamındaki çalışmalar olarak değerlendirildiğinde farklı yıllarda neden aynı konulardaki düşüncelerini paylaşmak ihtiyacı hissettiği önemli bir sorunsal olarak karşımıza çıkmaktadır. Öncelikle farklı zamanlarda bu sorunları tekrar gündeme getirmesi bu konulara özel önem atfettiğinin göstergesidir. Ayrıca bu tekrarlar, konunun halen tartışıldığını, yani uzlaşmış bir çözüme ulaşamadığını bize işaret etmektedir. Bunlara ek olarak Lenin’in bu yönteminin bir konunun özellikle tartışılmasının, tepkilerin yoğunluğunun görülmesi ve uygulanabilir olduğunun tespiti açısından bilinçli bir ideoloji öğretisi stratejisi olduğu da söylenebilir. Federalizm konusu da bu tespiti doğrular niteliktedir. Daha önceki görüşlerinde katı bir federalizm karşıtlığı hâkim iken örneğin 1917 Ekim Devriminden birkaç ay öncesinde “Speech on the National Question” başlığı ile yaptığı konuşmada “Biz tüm ulusların kardeşçe birliğinden yanayız. Eğer bir Ukrayna Cumhuriyeti ve bir Rusya Cumhuriyeti olursa, ikisi arasında

¹³ Lenin sınıf mücadelesinin yürütüldüğü zeminin siyaset ve ekonomi olduğunu, bu zeminin taşlarının ancak eğitimle döneceğini, yüksek ideallere adanmış gönüllerin ancak eğitimle harekete geçirilebileceğini dile getirerek eğitimin ulusal seviyede ayrılmasının bu idealizmi değil ancak milliyetçiliği doğuracağını, böyle bir sonucun ise devrime hizmet etmeyeceğini vurgulamıştır (Lenin, 1913b: 36).

daha yakın temas ve daha fazla güven olacaktır” (Lenin, 1917a: 301) diyerek federasyona daha olumlu yaklaşılmaya başlamış, bir cumhuriyetler birliğinden bahsetmeye başlamıştır. Bu anlamda ideolojik veya düşünsel katılıktan çok reel-politik söylem ve uygulamaları tercih etmiştir. Yine aynı dönemde yazmış olduğu “Resolution on the National Question” adlı makalesinde Çarlık Rusya’ındaki Geçici hükümetin Finlandiya ile yaşadığı sorunun halen devam eden otokrasi anlayışından kaynaklandığını, çözümün ise ayrılma hakkının tanınmasıyla, yani ancak demokratik anlayışla çözülebileceğini dile getirmiştir. Ancak makalede en dikkat çeken konu Bolşeviklerin bu demokratik bakış açılarının bir sonucu olarak ekonomik ve sosyal koşulları göz önüne alarak özerk bölgelerin sınırlarının belirlenmesi ve yeni bir birlik oluşturulmasına yönelik siyasi zeminin hazırlanması çağrısı olmuştur. Ancak burada da yerelde oluşturulacak siyasi, sendikal, kooperatif ve eğitim kurumlarının merkezin kontrolünde olması gerektiğini tekrarlamıştır (Lenin, 1917b: 302-303). Yine birkaç ay sonra (Ekim Devrimi’nden önce) “Birinci Tüm Rusya İşçi Sovyetleri Kongresi”nde bu konuyu gündeme getirdiği başka bir konuşmasında tüm işçi ve köylülere seslenerek Rusya’nın bir özgür cumhuriyetler birliği olması çağrısında bulunmuştur (Lenin, 1917c: 37).

Lenin, devrimin üçüncü yılında artık federasyon fikrindeki dönüşümü teorik bir çerçeveye oturtma çabasıdadır ve bunun en kolay yolu federasyonun birliğe ulaşmada geçici bir aşama olduğu varsayımıdır. Lenin’in Marksist geleneğe uygun olarak siyasi, ekonomik ve toplumsal tüm süreçler için seviyeler, aşamalar, kademeler ve hatta zirveler belirlemesinin bir örneği de burada karşımıza çıkmaktadır. 1920 yılında yazmış olduğu, bu kez federasyonu, Rusya’daki kolonyal ilişkileri sorunsallaştırdığı “Preliminary Draft Theses on the National and the Colonial Questions” adlı makalesinde bir yandan Sovyet sisteminde federatif yapının kalıcı olmadığını bildirirken bir yandan da tarihsel bir devlet geleneği olan Finlandiya, Letonya gibi bölgeler yanında daha önce ne bir devlet ne de bir özerkliğe sahip olmayan Tatar ve Başkurtların bile özerkliğe kavuşmaları¹⁴ nedeniyle Sovyet federal sisteminin benzersizliğine dikkat çekmiştir. Sovyet cumhuriyetlerinin emperyalist güçler tarafından kuşatılmış olduklarını ifade eden Lenin, bu benzersiz tecrübeyi geliştirmeleri, pekiştirmeleri ve daha sıkı bir birlik için önemli bir fırsat olarak değerlendirmeleri gerektiğini ifade etmiştir (Lenin, 1920a: 146-147).

Lenin 1918 yılında henüz federatif yapı inşa edilmemiş, yani cumhuriyetler ve özerk birimler tam olarak kurulmamışken Türkistan Bölgesi Sovyetleri Taşkent Kongresi’ne¹⁵ gönderdiği mesajda özerklik girişimlerini memnuniyetle karşıladıklarını ve desteklediklerini bildirmiş, tüm bölgenin bir Sovyet ülkesi olması yönünde hizmet edeceklerine inandıklarını ifade etmiştir (Lenin, 1918a: 486). 18-23 Mart 1919 tarihlerinde yapılan Rusya Komünist Partisi Sekizinci Kongresi’nde yaptığı konuşmada ise kurulan cumhuriyetler konusunda sınıfsal bir bakış açısına sahip olduklarını vurgulamış, ülkede yavaş yavaş şekillenen federal yapıyı “Sovyet

¹⁴ Lenin “Fourth Anniversary of the October Revolution” başlıklı makalesinde tüm uluslara kendi cumhuriyetlerini veya özerk topraklarını teslim ettiklerini ifade etmiştir (Lenin, 1921, 53). Öte yandan Lenin’in “Tatarların ve Başkurtların daha önce ne bir devlet ne de bir özerkliğe sahip olmadığı” iddiası, I. Dünya Savaşı başlangıcı itibarıyla doğru olabilir, ancak bu gibi Türk boylarının hanlık olarak tarih boyunca devlet tecrübeleri Ruslardan çok daha uzun ve köklü olup ayrı bir konudur.

¹⁵ 20 Nisan - 1 Mayıs 1918 tarihleri arasında yapılan Türkistan Bölgesi Sovyetleri Beşinci Kongresi’nin ana gündemi bölgede oluşturulacak federal/özerk yapı idi. Kongre, Türkistan’ın özerkliğinin sınırlarını ve yetki alanını belirlemek amacıyla Türkistan Bölgesi Sovyetleri Kurucu Kongresi’nin toplanması için bir komisyon kurulması kararını kabul etmiştir (Lenin, 1918a: 694). Türkistan bölgesi ile ilgili ilk aşamada hemen hemen bugünkü Azerbaycan dışındaki Türk cumhuriyetlerini (Tacikistan dâhil) kapsayan bir özerk yapı planlanmış ve kısa bir süreliğine hayata geçirilmiştir. Ancak sonradan bu fikir terk edilerek bugünkü cumhuriyetlerden oluşan uluslara münferit olarak özerklik verilmesi politikası uygulanmıştır.

tipi devletler federasyonu” olarak isimlendirmiştir. Orta Çağ'dan burjuva demokrasisine, burjuva demokrasisinden proleter demokrasiye ulaşılan bu süreçte ulusların birlikteliğini daha ileri seviyelere ulaştırmaları gerektiğini yinelemiştir (Lenin, 1919a: 172).

Lenin, federasyon anlayışının kendi kaderini tayin hakkının tabii bir sonucu olarak ele alınamayacağına veya birinin sebep, diğerinin sonuç olamayacağına değinmiştir. *“Kendi kaderini tayin hakkının tanınması, federasyonun bir ilke olarak tanınmasıyla eş anlamlı değildir. Ancak her hâlükârda her ikisinin maksadı da ayrılmak ve parçalanmaktan ziyade yakınlaşmak ve bütünleşmektir”* (Lenin, 1916b:146). Sovyet yönetiminin inşa ettiği federasyon çözümünü savunurken federalizm düşmanı Marks'ın bile İrlanda'nın kurtuluşunu devrimci bir yolla sağlayacağı için federal İrlanda anlayışını benimsediğine vurgu yapan Lenin, İngiltere, işçi sınıfının desteğini alması nedeniyle federasyon çözümünün iki halkı birlikte geliştirecek ve yakınlaştıracak tek ilerici çözüm olduğunu belirtmiştir (Lenin, 1914a: 441).

Lenin'in federasyon ve özerklik ile ilgili yukarıdaki düşünceleri incelendiğinde söylemlerinde keskin sayılabilecek bir dönüşümün yaşandığı kolaylıkla iddia edilebilir. Ancak Lenin'in Marksist literatüre tam anlamıyla vakıf olması, üstün analiz yeteneği, keskin zekâsı ve kendisini adanmış olduğu idealizmi, bu dönüşümü ortaya koyarken yine ideolojik bir zemine yaslanması, dönüşümün keskin ve sivri köşelerinin yuvarlanmasını sağlayabilmiştir. Onun ideoloji-siyaset ve teori-pratik ilişkisini sürekli kendini besleyen, revize eden bir veri kaynağı olarak okuyuşu, fikirlerindeki değişimin hangi süreçlerden geçerek mayalandığıyla ilgili fikir verecektir. Federasyon konusundaki dönüşüm de devrimin mutlaka başarıya ulaşması gerektiği kararlılığı ve idealizminin bir parçası olarak tüm ulusların birliğin içine dahil edilmesi, mümkün olduğunca parçalanmayı önlemesi ve en önemlisi de uygulanabilir olması nedeniyle bir ara rejim, reel-politik zorunluluk veya taviz olarak değerlendirilmelidir. Bu taviz için de yukarıda aktarıldığı üzere Lenin tarafından geniş bir ideolojik meşruiyet açıklaması yapılmaya çalışılmıştır.

4. ULUSLARIN KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI VE TÜRKİSTAN

Lenin'in geniş külliyatı incelendiğinde Polonyalılar, Finliler, Ukraynalılar ve Yahudiler gibi halklar Çarlık zulmüne uğrayan mazlum halklar olarak betimlenirken Müslümanların ezilen uluslar sınıfına pek dahil edilmedikleri dikkati çekmektedir. Burada ezen-ezilen halklar sınıflandırması yapılırken bile oryantalist bir bakışla Avrupa kaynaklı halkların ezilmesi sorunsalı detaylı bir şekilde incelenmişken, diğer ulusların kapitalist gelişim evreleri nedeniyle ezilmelerinin tarihsel kapitalist sürecin evrensel bir sonucu gibi ele alındığı anlaşılmaktadır. Bu bölümde Lenin'in Türkistan bağlamında ulusların kendi kaderini tayin hakkı ve federasyonla ilgili düşünceleri ele alınmaktadır.

Burada kullanılan Türkistan terimiyle Türklerin yoğunluklu olarak yaşadıkları coğrafyaya vurgu yapılmaktadır (Yalçinkaya, 1997: 431-438). Genel olarak bu coğrafyanın günümüzdeki Orta Asya cumhuriyetleri olarak isimlendirilen Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan cumhuriyetleri ve tarihi Türkistan kapsamında olmadığı halde Kafkasya'daki Azerbaycan ile Rusya ve Ukrayna içinde kalan Tataristan, Başkurdistan ve Kırım özerk bölgeleri olduğu söylenebilir. Diğer yandan Rusya açısından Türkistan, Çarlık döneminde Türkistan Umum Vilayeti olarak adlandırılan Kazakistan'ın güneyinde, bugünkü Türk cumhuriyetlerinin bulunduğu Orta Asya bölgesini ifade etmekteydi. Çarlık Rusyası bu bölgeyi 19. yüzyılın sonlarına doğru tamamen ilhak etmiş ve burada hüküm süren Buhara, Hive ve Hokand Hanlıklarını ortadan kaldırarak Türkistan Valiliği'ni kurmuştu (Hayit, 1995: 157-177; Yalçinkaya, 2006: 61-117).

Bolşevik ihtilali sürecinde Bakü ve bir ölçüde Kazan ile Kırım bölgeleri dışında sanayi gelişmemişti ve toplum köylü ve tüccarlardan oluşuyordu. Buna bağlı olarak proleter sınıf kavramının bu bölgeler dışında bir anlamı bulunmamaktaydı (Hayit 1995: 237-238). Merkez Rusya’da devrim öncesindeki 20 yıl boyunca gittikçe güçlenen sosyal demokrat/sosyalist oluşumların fikirleri, bu bölgede sadece merkeze yakın Kazan, Kırım ve Ufa gibi İdil-Ural bölgesindeki şehirlerde takip edilme fırsatı buluyordu. Zaten doğudaki Türk bölgelerine devrimci düşüncelerin ulaştırılması da buradaki aydınlar aracılığıyla gerçekleşmekteydi. Lenin’in toplumların kapitalist gelişim seviyelerine göre Orta Çağ toplumu olarak gördüğü bu bölgedeki halklar, bu yüzden en batıdaki Finliler, Polonyalılar, Macarlar, Ukraynalılar ve Avrupa Rusya’sında ekonomik olarak güçlü olan Yahudilerle kıyaslandığında eserlerinde de onlara göre çok daha az gündeme getirilmiş, muhatap alınmıştı.

Rusya’ya dâhil edilen Türkistan bölgesinin şüphesiz en önemli işlevi ham madde ihtiyacını karşılamasıydı. Özellikle bu bölgede yoğunlaştırılan pamuk üretimi Rusya’nın tekstilde dünyayla rekabet etmesi için önemliydi (Rumer, 1991: 62-89). Lenin, Britanya’nın Mısır’da yaptığını, Çarlık Rusya’sının da Türkistan’da yaptığını dile getirerek bu bölgenin Rusya ekonomisindeki işlevine, önemine işaret etmiştir (Lenin, 1916a: 262). Rusya’nın vazgeçilmez bir parçası olarak değerlendirilen Türkistan bölgesi halklarının Bolşevik devrimini desteklemesi önem arz etmekteydi. Zira Türkistan bölgesi merkeze uzak olması nedeniyle iç savaş tehlikesi yaşayan Rusya’da bu bölgede patlak verecek topyekûn bir ayaklanmada savaştan yorgun düşmüş ordu için mücadele etmekte zorlanacağı bir coğrafyaydı. Özellikle muhalefeti değil de Bolşevikleri desteklemeleri için 19 Aralık 1917’de “Rusya ve Doğu’daki Tüm Emekçi Müslümanlara Çağrı” başlıklı bildiriyle Çarlık zulmüne vurgu yapan şu ifadelerle Türkistan halklarına seslenildi (Lenin ve Stalin, 1957: 34:

“.. Siz Rusya ve Doğu'nun emekçi ve ezilen Müslümanlarına sesleniyoruz. Rusya Müslümanları, Volga bölgesi ve Kırım Tatarları, Sibiry ve Türkistan'ın Kırgızlar ve Sartları, Trans Kafkasya'nın Türkleri ve Tatarları, Kafkasya'nın Çeçenler ve Dağlıları, Rusya'nın çarları ve zalimleri tarafından camileri, ibadethaneleri yıkılan, inançları ve gelenekleri ayaklar altına alınanlar!

Bundan sonra inançlarınız, gelenekleriniz, milli ve kültürel kurumlarınız hür ve dokunulmaz ilan edilmiştir. Ulusal hayatınızı serbestçe ve engelsiz bir şekilde düzenleyin. Buna hakkınız var. Bilin ki Rusya'daki tüm halkların hakları gibi sizin haklarınız da devrimin ve onun organları - İşçi, Asker ve Köylü Vekilleri Sovyetleri – tarafından tüm gücüyle korunmaktadır.

Bu devrimi ve onun yetkili hükümetini destekleyin”.

Bildirinin devamında Türk halklarının desteğini almak adına Rus Çarının İstanbul’un işgaliyle ilgili yaptığı gizli anlaşmaların hepsinin iptal edildiğini ve Bolşeviklerin hiçbir ülkenin toprağında gözü olmadığı da vurgulanmıştır (Lenin ve Stalin, 1957: 35).

Önceki bölümlerde anlatılan süreç doğrultusunda Ekim Devriminden sonra ulusal sorunun topraklı federal birimlerle çözümünde karar kılınması kuşkusuz Türk halklarını da yakından ilgilendiren bir dönemin başladığına işaret etmekteydi. Lenin Türkistan ileri gelenleriyle yaptığı görüşmelerde¹⁶ Türkistan’ın yani bugünkü Kazakistan’ın kuzeyi ve Azerbaycan hariç, Tacikistan dâhil olmak üzere Türk cumhuriyetlerinin

16 Lenin, Moskova’da Enver Paşa, Sultan Galiyev, Zeki Velidi Togan ve diğer Türkistan mahalli liderlerini kabul ediyor ve ulusal talepleriyle ilgili olumlu vaatlerde bulunuyordu (Yalçınkaya, 2004: 80). Öyle ki Lenin Enver Paşa ile yaptığı görüşmede onun liderliğinde Türkistan’da kurulan “Pan-İslamik Demokratik Birliği”ne destek vermiştir (Yalçınkaya 2004: 92).

olduğu bölgenin bir federasyonla temsil edilmesi gerektiğini iletmiştir. Burada devrimin ilk aylarında Türk halklarının Şubat Devrimi ile oluşan olumlu havada teşkil ettikleri Müslüman Kongreleriyle oluşan ulusal bilinç karşısında Lenin, bu bölgedeki kontrolü kaybetmemek ve olası bir ayaklanmaya meydan vermemek adına, gelen her siyasi talep için olumsuz bir cevap vermekten imtina etmiş ve özgürlük vaatlerinde bulunmaya devam etmiştir. Şüphesiz Lenin burada iç savaş tehlikesiyle yüzleşen ülkede siyasi öngörüsünü kullanarak zaman kazanmaya çalışmış, bölgeden gelen Müslüman aydınları karşısına almamaya özen göstermiştir (Yalçinkaya, 2004: 54-55). Dolayısıyla devrimin ilk yılı özellikle tüm halklar için her türlü özgürlüğü teminat altına alan ve Ruslar dışındaki halkların “Magna Carta”sı durumundaki 2 Kasım 1917 Rusya Halklarının Hakları Bildirgesi¹⁷ tamamen idealist ve liberal, ancak çok kısa süren bir dönemi temsil etmekteydi (Armaoğlu 1962: 240-241). Birinci Dünya Savaşı’ndan yeni çıkmış olan ülkenin geniş çaplı bir iç savaşın çıkması durumunda tüm bölgeleri kontrol altına almayı başarması Bolşevik liderlerce de zor bir senaryo olarak değerlendirilmekteydi. Kaldı ki Rusya’dan asker göndererek Türkistan gibi uzak bölgelerde mücadele etmek çok daha zor olabilirdi (Bennigsen ve Wimbush 1995: 35).

Her ne kadar ulusların kendi kaderini tayin hakkıyla ilgili tüm halkları ima eden bir söylem ortaya konulup yer yer Lenin tarafından açıkça dile getirilmiş olsa da Türkistan bölgesinin Rusya’nın doğal bir parçası olduğu görüşü hâkimdir. Örneğin Lenin, Azerbaycanlıların Tebriz’deki karışıklıklara müdahale etmek istiyakında buldukları için¹⁸ Tatar aydınlarını Rus tebaası olduklarını unutmakla suçlamıştır. Azerbaycan’ın İran ile münasebetlerinde yaşanan bu sorunlar nedeniyle istemeseler de bu durumu sonlandırmak için güç kullanma iradesi göstermek zorunda kalabileceklerini ifade etmiştir (Lenin, 1908: 226). Çünkü bu bölge Rusya’da petrol nedeniyle gelişen Avrupa Rusyası dışındaki tek sanayi bölgesiydi ve bu bölgede yaşanacak siyasi karışıklık Rusya ekonomisini derinden etkileyecek bir potansiyel barındırmaktaydı. Lenin’in söylemlerinde nadiren dile getirdiği güç tehdidinin nedeni bölgenin bu hususiyeti ile ilgilidir.

Ekim Devriminden önce Lenin ulusal sorunu ele alırken Rusya sınırları içindeki uluslar arasında ayırım yapmadıklarını özellikle vurgulamıştır. İç savaş riskinin arttığı ülkede tüm uluslara aynı açıklıkta güvence vermek devrimin benimsenmesi adına ilk aşamada vazgeçilmez bir unsur olmuştur. Bu kapsamda Rus sosyalistlerinin Polonya, Finlandiya ve Ukrayna ile Türkistan, Hive ve Buhara ayırımını, İngiliz sosyalistlerinin İrlanda ile Hindistan, Afrika ve Avusturalya arasındaki ayırma benzetikten sonra kendi kaderini tayin hakkı kapsamında uluslar arasında yapılan bu ayırımın tamamen suni olduğunu ve hiçbir meşru gerekçesinin olmadığını dile getirmiştir. Burada ilhak edilen topraklarla sömürgeler arasında kapitalist olgunluk açısından bir farklılık olsa da Rus sosyalistlerinin ulusal soruna ilişkin bir ayırım yapmalarının söz konusu olamayacağını vurgulamıştır (Lenin, 1916c: 337). Dolayısıyla Türkistan ile Polonya arasında gerek siyasi gerekse ekonomik anlamda hiçbir ayırımın yapılmamasının ayrılma hakkında da geçerli olacağına değinen Lenin, ancak bu anlayışın bu ulusların proletaryasının Rus proletaryasından ayrılmasını tavsiye etmek anlamına gelmeyeceğini ifade etmiştir (Lenin, 1916d: 66). Buradaki ayırım ilhak edilen yani ezen ulus (emperyalist ülke) topraklarına

¹⁷ Ekim Devriminden hemen sonra ilan edilen bu bildirgeyle Bolşevik rejimin ulusal sorunun eşitlik, özgürlük ve egemenlik hakkı bağlamında çözüleceğiyle ilgili resmi olarak güvence verdiği önemli bir metindir (Lenin, 1993: 393-295).

¹⁸ İran’da 1906-1907 yıllarında gerçekleşen anayasal reformların Tebriz’de yaşayan Azeriler tarafından yeterli görülmemesi nedeniyle başlayan isyanlara kuzey Azerbaycan’dan Tebriz’e giden Azeriler de katılarak destek vermişlerdir. Dolayısıyla isyanlar o dönemde İran toprağının dışına taşmıştır (Bolukbasi, 2011: 32). Lenin burada, yaşanan bu olaylara, özellikle Bakü’nün olaylara müdahale etmesiyle ilgili görüşlerini beyan etmiştir.

dâhil edilen topraklarla uzak sömürgeler arasında yapılmıştır. Bu bağlamda Türkistan toprakları ilhak edilen topraklar olarak değerlendirilmektedir.

Lenin, Hive'deki köylünün Çarlık yönetiminden ziyade Han'ın zulmüne uğradıklarını ifade ettikten sonra o köylünün de hakkını koruma sorumluluklarının olduğunu ve onları Hanlığa mahkûm etmeyeceklerini vurgulamıştır. Bu söylemden hemen sonra Finlandiya ve Ukrayna'nın özgürlük hakkını tanımayan Rus sosyalistinin kesinlikle yozlaşmış şovenistler olacağını belirtmiştir (Lenin, 1917a: 301). Ancak 1917'de yazdığı başka bir makalede Rus kapitalistlerin, kendilerince zulmedilen Ermenistan, Hive, Ukrayna, Finlandiya gibi ulusların “özgürlüğünü” kabul edeceklerine akli başında olan kimsenin inanmayacağını ifade etmiştir (Lenin, 1917d: 221). Burada Lenin'in, özellikle ilkel bir yönetim anlayışını benimsediklerini düşündüğü Hive'de özgürlüğün ancak Bolşevik idare tarafından temin edileceği hükmünü evrensel emperyalist varsayıma uygun olarak dile getirmekle emperyalizm eleştirisi üzerine kendi emperyalist bakış açısını inşa etme çelişmesine düştüğü görülmektedir. Diğer yandan kapitalistlerin ezdikleri uluslara özgürlük vermelerinin mümkün olmadığını dile getirerek bu misyonun ancak sosyalistler tarafından yerine getirilmesinin beklenebileceğini vurgulamıştır.

Lenin, Ekim Devriminden hemen önce yayınladığı makalede Ruslar dışındaki ulusların yaşadığı bölgelerin kesinlikle Rus proleterleri tarafından ilhak edilmeyeceğiyle ilgili şu ifadelerle güvence vermiştir (Lenin, 1917e: 55-56): *“Biz Rus işçileri ve köylüleri, Büyük Rus olmayan toprakların veya kolonilerin (Türkistan, Moğolistan veya İran gibi) hiçbirini zorla ele geçirmeyeceğiz. Sömürgelerin paylaşımı, ilhak edilen (ele geçirilen) toprakların paylaşımı, kapitalist ganimetlerin paylaşımı için yapılan savaşlar kahrolsun!”*. Başka bir makalesinde kendi kaderini tayin hakkını tanımanın aynı zamanda ilhaklara karşı olmak anlamına geldiğini dile getiren Lenin, ilhakı Avrupa sömürgeciliğinden örnekler vererek reddetmektedir (Lenin, 1916c: 328). Çok açık bir şekilde verilen bu güvenceye rağmen bu bölgeler (İran hariç) Kızıl Ordu güçlerince kontrol altına alınmış, ayaklanmalar bastırılmıştır. Bu bölgeler Çarlık döneminden sonra Sovyet yönetimine geçişle birlikte güçsüz bazı ulusal girişimler ve ayaklanmalar olsa da kesinti yaşamaksızın Rusya merkezi idaresinin yönetimi altında kalmaya devam etmiştir.

Lenin, Haziran 1917'de, artık devrim şartlarının ve hazırlıklarının olgunlaştığı bir dönemde düzenlenen Birinci Tüm Rusya İşçi ve Asker Sovyetleri Temsilcileri Kongresi'nde yapmış olduğu konuşmada özgürlükçü tutumlarının pasifist oldukları anlamına gelmediğini, devrimci sınıfın çıkarları söz konusu olduğunda savaşmaktan kaçınmayacaklarını belirtmiştir. Ancak devrimci hükümetin hiçbir zaman Almanların Alsace ve Lorraine, Fransızların da kendi sömürgelerini elde tutmak için savaştıkları gibi Hive ve Buhara için savaşmalarının söz konusu olamayacağını dile getirmiştir (Lenin, 1917c: 27). Belirtmek gerekir ki Lenin, burada da yukarıdaki tanımlamanın aksine Türkistan bölgesinden sömürge olarak bahsetmektedir. Öte yandan Lenin idealizmiyle örtüşmeyen bir savaş söylemiyle karşılaşmaktayız. Yukarıdaki gibi söylemle siyasetin uyum sağlamadığı bir süreç bu noktada da yaşanmıştır. Aynen Almanların ve Fransızların kendi sömürgelerini kontrol altında tutmak için savaştıkları gibi Hive ve Buhara'da çıkan ayaklanmalar da rejim güçlerince bastırılmış, yani sömürgeler için savaşa başvurulmuştur.

Buharin'in tüm uluslara kendi kaderini tayin hakkı verilmeli mi sorusuna 18-23 Mart 1919'daki Rusya Komünist Partisi 8'inci Kongresi'nde Lenin'in “Parti Programı Üzerine Rapor” başlıklı konuşmasında cevaben *“...Başkurtlarımız, Kırgızlarımız ve başka halklarımız var ve bunların tanındığını inkâr edemeyiz. Bunu eski*

Rusya İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan hiçbir halktan esirgeyemeyiz. Hatta Başkurtların sömürücüleri devirdiğini ve bizim de onlara bu konuda yardım ettiğimizi varsayalım. Bu ancak devrim tamamen olgunlaştığında mümkündür ve proletaryanın hızlandırmanız gereken farklılaşma sürecini birinin müdahalesiyle geciktirmemek için bu dikkatli bir şekilde yapılmalıdır. Peki bugüne kadar mollaların etkisi altında kalan Kırgızlar, Özbekler, Tacikler, Türkmenler gibi halklar konusunda ne yapabiliriz?" (Lenin, 1919a: 171-172) ifadeleriyle cevap vermiştir. Burada da görüldüğü üzere bu bölgedeki Türk halklarının kapitalist gelişim düzeyleri gerekçesiyle bu bölgeye özel, farklı bir bakış açısının inşa edilmesi gerektiği üzerinde durmuştur.

Lenin 1920 yılında düzenlenen "İkinci Uluslararası Komünist Kongre" de yapmış olduğu konuşmada ise Türkistan gibi geri kalmış, kapitalizm öncesi koşullarda yaşayan bölgelerde komünist politikanın nasıl hayata geçirileceğiyle ilgili önemli bir pratik sorunla karşılaştıklarını itiraf ederken bu ülkelerde¹⁹ bu aşamada salt proleter bir anlayışın çözüm olamayacağını vurgulamıştır. Görevlerinin bu ülkelere de liderlik ederek bu zorlu aşamanın aşılmasını sağlamak olduğunu ifade etmiştir (Lenin, 1920b: 242). Bu zorluğu aşmak için devrimle birlikte kurulan ve Lenin'in başına Stalin'i görevlendirdiği Milliyetler Halk Komiserliğine²⁰ bağlı olacak şekilde 19 Ocak 1918 tarihinde Müslümanların iç işlerini düzenlemek üzere Müslüman Komiserliği (MUSKOM) kurulmuştur. Ulusal taleplerle kaynaklı bu bölgedeki tüm çalışmaların Stalin önderliğindeki bu komiserlik tarafından yapılması kararlaştırılmıştır (Carr, 2002: 292). Bu kapsamda daha önce de belirtildiği gibi Lenin devrimden sonra Türkistan bölgesindeki tüm Müslümanları kapsayan bir federasyon fikrine destek verse de (Yalçinkaya, 2004: 92), sonrasında yükselen talepler, burjuva milliyetçiliğinin güçlenmesi olarak yorumlanarak bölgedeki demiryolu işçileri ve asker Ruslardan bir Sovyet Komiserliği oluşturularak Türklerin inisiyatifinin önüne geçildi. Bu komiserlik tarafından 23 Ocak 1918 tarihinde yapılan Sovyet kongresiyle Hokand'da kurulmuş olan Milli Muhtar Hükümeti'nin devrilmesi ve yerine Çarlık dönemindeki Türkistan Valiliği'nin topraklarını kapsayan bir Sovyet otonom idaresi kurma kararı alındı ve kongrenin hemen sonrasında Kızıl Ordu birlikleri Hokand'a girerek Milli Muhtar Hükümeti'ni devirdi. 1 Mayıs 1918'de ise Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSC)'ne bağlı olarak Türkistan Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin kurulması kararlaştırıldı. Bu bölgenin kuzeyinde Çarlık Rusya'sında Bozkır Valiliği'nin, bugünkü Kazakistan'ın bulunduğu yerde ise yine 26 Ağustos 1920 tarihinde RSFSC'ne bağlı Kırgız Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kuruldu (Hayit, 1995: 232-237).

Türkistan bölgesindeki bu iki Sovyet otonom cumhuriyetin kurulduğu yıllarda bu bölgede Basmacı Hareketinin ön ayak olduğu ayaklanma yoğun bir şekilde devam etmekte, hareket farklı noktalara yayılarak toplu bir isyan endişesi oluşturmaktaydı. Bu durum Türkistan bölgesinin birlikte hareket etmesini önleyecek şekilde daha da parçalanması gerektiği görüşünün benimsenmesine yol açtı. Burada yaşayan Türklerin aynı çatı altında yaşayabilecekleri federasyon talepleri Lenin tarafından gün geçtikçe en tehlikeli tasarruf olarak görülmeye başlanmıştı ve burjuva milliyetçiliği, Pan-İslamizm ve Pan-Türkizm suçlamaları ön plana çıkmıştı. Bu tehdidi

¹⁹ Lenin'in sorunu dile getirirken Türkistan için kullandığı "ülke" kavramı manidardır. Bu tercihin Rusya'nın merkezinden ekonomik ve kültürel olarak tecrit edilmiş, aynı zamanda Çarlık Rusya'sına en son kazandırılan bölge olması nedeniyle de siyasi olarak bile imparatorlukla tam anlamıyla bütünleşmemiş bir bölge olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

²⁰ Carr'ın ifadesiyle "Narkomnats, karışık dönemlerde, eski Rus İmparatorluğu'nun dağılmış parçalarına bir toplanma noktası sağlamak ve ortalık yatışınca, bu parçaların hemen hepsinin Sovyetler Birliği'nin bağrında birleşmesini sağlamak için bir araç oldu". Ve böylece, kendisini lağveden kararnamede belirtildiği gibi, (1923'te SSCB'nin kuruluşunu ilan eden anayasanın yürürlüğe girip lağvedilmesiyle) "milli cumhuriyetlerin ve bölgelerin kuruluşunun hazırlanması ve bunların bir cumhuriyetler birliği haline getirilmesi yolundaki temel görevini" tamamlamıştı; kendi varlığı da mantıksal olarak son bulmuştu (Carr, 2002: 263).

ortadan kaldırmak adına Milliyetler Komiserliği hummalı bir ulus inşa sürecini başlatarak (Fierman, 1991: 17) 1924'te Azerbaycan dışında Sovyet cumhuriyetlerinin oluşturulmasını tamamladı. Böylece Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan Sovyet sosyalist cumhuriyetleri kurulmuş oldu (Yalçınkaya, 2004: 116-123).

Lenin'in Türkistan bölgesi ile ilgili görüşleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde siyasi yapısı, kültürü, sosyal dinamikleri bakımından çok farklı olan bu bölgenin devrimin hedefleriyle nasıl entegre edileceğiyle ilgili kafa karışıklığı içinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Vaat edilen özgürlükler ve parçalanma endişesi arasında bir ikilemi temsil eden bu belirsizlik bir anlamda topraklı cumhuriyetler, yani federasyon anlayışıyla çözülmeye çalışılmıştır. Diğer bir ifadeyle topraklı federasyon anlayışının parçalanma riskine karşı verilmiş zoraki bir taviz olarak değerlendirilmesi yanlış olmayacaktır. Burada net olarak tespiti yapılabilecek husus ise Lenin'in Rusya'daki uluslar arasında teorik olarak farklı bir söylemle ifade edilse de genel anlamda Doğu-Batı halkları arasında ontolojik bir ayırım yapmış olmasıdır. Bu tespitin Rusya'nın batısındaki Litvanya, Letonya ve Estonya'nın, yine Finlandiya ile Polonya'nın devrimden sonra bağımsızlıklarının kabul edilmesiyle de doğrulandığı söylenebilir.

SONUÇ

Lenin, Marksizm ile milliyetçiliğin savundukları idealler noktasında uzlaştırılmaz iki kavram olduğunu şu ifadelerle açıklar: *"Marksizm, "en adil", "en saf", en rafine ve medeni türü bile olsa, milliyetçilikle uzlaştırılmaz. Tüm milliyetçilik biçimlerinin yerine Marksizmin inşa ettiği enternasyonalizmi, tüm ulusların daha yüksek bir birlik içinde kaynaşmasını, inşa edilen her bir kilometre demiryolu hattıyla, her türlü uluslararası güven ve her ölçekteki işçi örgütlenmesiyle gözlerimizin önünde büyüyen bir birliğe odaklanmalıdır"* (Lenin 1913b: 34). Bu açıdan ulusal sorunun çözümü farklı söylem ve arayışlardan sonra Rusya'nın parçalanmasını mümkün olduğunca engelleyecek "toprağa bağlı özerklik gibi" tavizlerin verilmesi üzerine inşa edilmiştir. Bu tavizlerin ise yeni taviz ve beklentileri doğurmaması için geçici bir süreci temsil ettiği söylemiyle kâğıt üzerinde bu özerk birimlere sınırlar oluşturulsa da asıl maksadın birlik ve tek ülke çatısı altında yaşamak olduğu vurgusu göze çarpmaktadır. Dolayısıyla Lenin'in gerek ayrılma hakkı gerek bu hakkın dayanağı olan ulusların kendi kaderini tayin hakkı ve gerekse federasyon anlayışı topyekûn değerlendirildiğinde "ayrılarak birleşme" stratejisini izlediği dikkat çekmektedir (Yalçınkaya, 2004: 70). Ayrılma hakkının manası, hedefi ve misyonu birleşmek olarak belirlenince bu konuda yazılıp çizilen tüm teorik ve ideolojik varsayımlar da anlamını yitirmektedir.

Çalışmada her başlık altında ortaya konmaya çalışılan fikirsiz dönüşüm, aslında demokrasi, özgürlük ve eşitlik gibi idealist söylemlerin yerine komünizm, diktatörlük ve çıkar gibi daha realist söylemlerin yerini aldığı köklü bir siyasi paradigma değişiminden ileri gelmiştir. Lenin'in hemen hemen tüm idealist hedeflerini açıklarken dayandığı sosyal demokrasi kavramı, bu kavramın yeterince kirletildiği gerekçesiyle komünizm kavramıyla değiştirilmesi gerektiğini savunduğu makalesi henüz Aralık 1914'te yazılmıştı, (Lenin, 1914b: 93). Bu makale parti çevrelerinde de yoğun bir şekilde tartışılmaya başlanmış ve nihayet 1918'de Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi ismi Rusya Komünist Partisi olarak değiştirilerek sosyal demokrasi kavramı parti söylemlerinde olduğu gibi isminden de çıkarılmış oldu (Lenin, 1918b: 126-139; Lenin, 1918c: 140-141). Söylemlerin bu şekilde kavramsal dönüşümü aslında uygulanacak politikaların da hangi hassasiyetlere bağlı olarak tercih edileceği, meşruiyet kazandırılacağına dair fikir vermekteydi.

Lenin, devletin devrimden sonra ne olacağı sorusuna kapsamlı bir cevabı niteliğindeki devrimin hemen öncesinde yazdığı “The State and The Revolution” adlı makalesinde sosyalist devrimle birlikte devlet örgütlenmesinin ortadan kalkacağını savunmuşken, devrimden sonraki uygulamalar devlet anlayışında, devrimin önemli bir işlevsel aracı olarak tanımlanmasıyla bir rol değişikliğine gidildiğini göstermektedir (Lenin, 1917f: 385-496). Teoriyle uygulamadaki bu farklılığı sonraki yazdıklarıyla toplumun devrimi içselleştirmesinde yaşanan sorunlarla ilişkilendiren Lenin, devrimin kurumsallaştırılmasında devletin önemli bir işlev üstlenmesi gerektiği fikrini savunmaya başlamıştır. Bu dönüşümün nedenlerini araştıran Carr, konuyu Lenin’in devrimden sonra yüzleşmek zorunda kaldığı Rusya gerçekleriyle ilişkilendirmiştir. Ona göre bu dönüşümün birinci nedeni devrim sırasında geniş köylü kesiminin katkısını alamamış olması, ikincisi ise enternasyonal işbirliğinin bir gereği olarak düşünülen güçlü bir Avrupa ülkesinin desteğinin alınamamış olmasıdır. Gerçekten de Lenin’i devrim sonrasında çıkan iç savaş sırasında en fazla meşgul eden şey Rusya halklarını devrime ikna etmek olmuştur. Diğer taraftan iç savaşta devrim karşıtlarına verilen halk desteğinin motivasyonunu da devrimin ülkeye ne getireceğiyle veya eskiye nazaran neyi değiştireceğiyle ilgili soruya verilen olumsuz yanıtlar beslemiştir. Dolayısıyla bu şartlar altında Lenin, devleti saf dışı bıraktığı devrimde, devletin meşru gücünün devrimin hedeflerine ulaştırılmasında önemli, ancak geçici bir işlev üstlenmesinin daha pragmatik bir çözüm olacağını savunmaya başlamıştır. Lenin’e göre devletin bu şekilde devrime dahil edilmesinin en önemli gerekçesi önceki bölümlerde de detaylı bir şekilde işlendiği gibi sosyalist düzenin oluşması için gerekli şartların henüz oluşmamış olmasıdır (Carr, 2002: 228-230). Devletle ilgili bu paradigma değişimi kuşkusuz ulusların kendi kaderini tayin hakkı ve federasyon anlayışıyla Türkistan halklarının gelecekteki siyasi konumlarını etkileyen önemli bir unsur olmuştur. “Geçici bir süre” söylemiyle yola çıkılrsa da Komünist Parti’nin tüm ülkede kontrolü sağlamasıyla devlet, sürekli güçlenen ve tüm sorunları bu gücün yardımıyla çözmeye çalışan bir aygıt dönüşerek Çarlık dönemini aratmayan rolüne tekrar rücu etmiştir. En önemlisi de Lenin’in şartlar gereği razı olduğu topraklı ve kültürel özerklik gibi çözümler onun asla taviz vermediği “büyük devlet” idealinin gerçekleşmesine yönelik işlevsel bir araç olarak kullanılmış, temsili bir parçalanmayla daha sıkı merkezi bir birlik inşa edilmesine hizmet etmiştir.

Sonuç olarak Marksist anlayışın önemli bir teorisyeni olan Lenin’in teoriden pratiğe geçerken, diğer bir ifadeyle idealist söylemlerden çıkıp Rusya gerçekleriyle yüzleşmesinde yaşanan dönüşümün motivasyonu, yazılan ve söylenen onca teorik düşünceden sonra devrimi bir şekilde gerçekleştirerek enternasyonal düzeye çekme çabası olmuştur. Tarihsel olarak bu çabasında başarılı olamamış ve onun fikirlerine tamamen zıt bir Stalin dönemi tecrübe edilmiş olsa da Lenin’in razı olduğu federatif birliğin, Orta Asya’da bugünkü siyasi haritanın ortaya çıkmasının en önemli müsebbibi olduğu yadsınamaz bir gerçekliktir.

KAYNAKLAR

- Armaoğlu, F.H. (1962), “Bolşevik İhtilali ve ‘Self Determination Prensibi’, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 17/2: 211-250.
- Bauer, O. (2000), *The Question Of Nationalities and Social Democracy*, (Almanca’dan Çev. J. O’Donnell), London: University Of Minnesota Press.
- Bennigsen, A. ve Wimbush, S. E. (1995), *Sultan Galiyev ve Milli Komünizm*, (Çev. B. Tanatar), İstanbul: Anahtar Kitaplar.
- Bolukbasi, S. (2011), *Azerbaijan: A Political History*, New York: Palgrave Macmillan.
- Carr, E. H. (2002), *Bolşevik Devrimi: 1917-1923, C. 1*, (Çev. O. Suda), İstanbul: Metis Yayınları.
- Hayit, B. (1995), *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadele Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Lenin, V. I. (1899), “Notes”, *Collected Works*, 4: 448-449.
- Lenin, V. I. (1902), “What is to be Done: Burning Questions of our Movement”, *Collected Works*, 5: 347-529.
- Lenin, V. I. (1903a), “On the Manifesto of the League of the Armenian Social-Democrats”, *Collected Works*, 6: 324-327.
- Lenin, V. I. (1903b), “The National Question in Our Programme”, *Collected Works*, 6: 452-461.
- Lenin, V. I. (1903c), “Speech on the Place of the Bund in the R.S.D.L.P.”, *Collected Works*, 6: 484-486.
- Lenin, V. I. (1903d), “Does the Jewish Proletariat need an Independent Political Party?”, *Collected Works*, 6: 328-334.
- Lenin, V. I. (1903e), “The Position of the Bund in the Party”, *Collected Works*, 7: 92-102.
- Lenin, V. I. (1905), “To the Jewish Workers”, *Collected Works*, 8: 495-498.
- Lenin, V. I. (1908), “Events in the Balkans and in Persia”, *Collected Works*, 15: 220-230.
- Lenin, V. I. (1912), “The ‘Vexed Questions’ of Our Party: The ‘Liquidationist’ and ‘National’ Questions”, *Collected Works*, 18: 405-412. daaa
- Lenin, V. I. (1913a), “The National Programme of the R.S.D.L.P.”, *Collected Works*, 19: 539-545.
- Lenin, V. I. (1913b), “Critical Remarks on the National Question”, *Collected Works*, 20: 17-51.
- Lenin, V. I. (1913c), “The Working Class an the National Question”, *Collected Works*, 19: 91-92.
- Lenin, V. I. (1913d), “Draft Platform for the Fourth Congress of Social Democrats of the Latvian Area”, *Collected Works*, 19: 110-118.
- Lenin, V. I. (1913e) “Resolutions of the Summer, 1913, Joint Conference of the Central Committee of the R.S.D.L.P. and Party Officials”, *Collected Works*, 19: 417-431.
- Lenin, V. I. (1913f), “A Letter to S.G. Shahumyan”, *Collected Works*, 19: 499-502.

- Lenin, V. I. (1913g), “Cadets On The Question Of The Ukraine”, *Collected Works*, 19: 266-267.
- Lenin, V. I. (1913h), “The Cadets And The Right Of Nations To Self-Determination”, *Collected Works*, 19: 525-527.
- Lenin, V. I. (1913i), “Theses on the National Question”, *Collected Works*, 19: 243-251.
- Lenin, V. I. (1914a), “The Right of Nations to Self-Determination”, *Collected Works*, 20: 393-454.
- Lenin, V. I. (1914b), “A German Voice on the War”, *Collected Works*, 21: 93.
- Lenin, V. I. (1914c), “On the National Pride of the Great Russians”, *Collected Works*, 21: 102-106.
- Lenin, V. I. (1915) “The Revolutionary Proletariat and the Right of Nations to Self-Determination” (Almanca yazılmıştır), *Collected Works*, 21: 407-414.
- Lenin, V. I. (1916a), “Imperialism, the Highest Stage of Capitalism”, *Collected Works*, 22: 185-304.
- Lenin, V. I. (1916b), “The Socialist Revolution And The Right Of Nations To Self-Determination. (Theses)”, *Collected Works*, 22: 143-156.
- Lenin, V. I. (1916c), “The Discussion of Self-Determination Summed up”, *Collected Works*, 22: 320-360.
- Lenin, V. I. (1916d), “A Caricature of Marxism and Imperialist Economism”, *Collected Works*, 23: 28-76.
- Lenin, V. I. (1917a), “Speech on the National Question April 29 (May 12)”, *Collected Works*, 24: 297-301.
- Lenin, V. I. (1917b), “Resolution on the National Question”, *Collected Works*, 24: 302-303.
- Lenin, V. I. (1917c), “First All-Russia Congress and Soldiers Deputies”, *Collected Works*, 25: 15-42.
- Lenin, V. I. (1917d), “Disgrace as the Capitalists and the Proletarians Understand It”, *Collected Works*, 24: 220-221.
- Lenin, V. I. (1917e), “Is There a Way to a Just Peace”, *Collected Works*, 25: 55-56.
- Lenin, V. I. (1917f), “The State and Revolution”, *Collected Works*, 25: 385-496.
- Lenin, V. I. (1917g), “Revision of the Party Programme”, *Collected Works*, 26: 149-178.
- Lenin, V. I. (1917h), Outline Programme for Peace Negotiations, *Collected Works*, 26: 349-350.
- Lenin, V. I. (1918a), “To the Tashkent Congress of Soviets of the Turkestan Territory, to the Council of People’s Commisars of the Turkestan Territory, for Ibrahimov and Klevleyev”, *Collected Works*, 36: 486.
- Lenin, V. I. (1918b), “Report on the Review of the Programme and on Changing the Name of the Party, *Collected Works*, 27: 126-139.
- Lenin, V. I. (1918c), “Resolution on Changing the Name of the Party and the Party Programme”, *Collected Works*, 27: 140-41.
- Lenin, V. I. (1918d), “On the History of the Question of the Unfortunate Peace”, *Collected Works*, 26: 442-450.

- Lenin, V. I. (1919a), “Eighth Congress of the R.C.P. (B.). March 18-23, 1919”, *Collected Works*, 29: 141-225.
- Lenin, V. I. (1919b), “Draft Programme of the R.C.P. (B)”, *Collected Works*, 29: 97-140.
- Lenin, V. I. (1920a), “Preliminary Draft Theses on the National and the Colonial Questions”, *Collected Works*, 31: 144-152.
- Lenin, V. I. (1920b), “The Second Congress of the Communist International, July 19-August 7, 1920”, *Collected Works*, 31: 213-263.
- Lenin, V. I. (1921), “Fourth Anniversary of the October Revolution”, *Collected Works*, 33: 51-59.
- Lenin, V. I. (1922), “The Question of Nationalities or Autonomisation”, *Collected Works*, 36: 605-611.
- Lenin, V. I. (1993), *Ulusal Sorun ve Ulusal Kurtuluş Savaşları*, (Çev. Y. Fincancı), Ankara: Sol Yayınları.
- Lenin, V. I. ve Stalin, J. (1957), “Ko Vsem Trudyashchimsya Musul'manam Rossii i Vostoka (Rusya'daki ve Doğudaki Tüm Emekçi Müslümanlara)”, *Dokumenti Vneşney Politiki SSSR (SSSCB Dış Politika Belgeleri)*, 1: 34-35.
- Mann, M. (2017), *İktidarın Tarihi: Küresel İmparatorluklar ve Devrim (1890-1945)*, (Çev. A. R. Güngen, Ö. Balkılıç), Ankara: Phoenix Yayınları.
- Marks, K., Engels, F. (2018), *Komünist Manifesto*, (Çev. T. Bora), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rumer, B. Z. (1991), “Central Asia's Cotton Economy And Its Costs”, Fierman, W. (Ed.), *Soviet Central Asia: The Failed Transformation*, Colorado: Westview: 62-89.
- Stalin, J. (1913), “Marxism And National Question”, *Stalin Works*, 2: 300-381.
- Yalçınkaya, A. (1997), “The Frontiers of Turkestan”, *Central Asian Survey*, 16/3: 431-438.
- Yalçınkaya, A. (2004), *Yetmiş Yıllık Kriz: Sovyetler Birliği'nde Moskova-Türkler İlişkileri*, İstanbul: Beta Basım.
- Yalçınkaya, A. (2006), *Sömürgecilik ve Pan-İslamizm Işığında Türkistan*, Ankara: Lalezar Kitabevi.